

Timotheum, ea ratio reddi potest, quia Titus, uti ætate provectior, ita et ecclesiasticis rebus gerendis erat exercitior; Timotheus autem junior atque recentior, idcirco pluribus informandus. Ita Estius.

QUÆSTIO II.

Nonnulli textus explicantur.

Petes 1° quid Paulus significare velit, dum cap. 1, v. 4, dicit: *Tito dilecto filio secundum communem fidem.* — Resp.: Per hoc significat quod Titus in fide Christi, ejusque sincerâ predicatione, non quàm ab ipsius vestigiis discesserit; cujus rei plura alia testimonia habentur 2 ad Cor. 8. Communem igitur fidem dicit suam et Titî, ut benè exposuit S. Hieron. in hunc locum, non autem communem omnibus fidelibus; quæ commentatio nihil aliud esse generalis.

Petes 2° quoniam nomine presbytero tum intelligit Apostolus, dum v. 5 ait: *Hujus rei gratiâ reliqui te Crete, ut... constituis per civitates presbyteros.* — Resp.: tum intelligere episcopos; id enim clarè patet ex eo quod subiungit, v. 7: *Oporet enim episcopum sine crimine esse, etiam ex hoc conjunctioe causali manentis est quod in v. 6 et 5 de episcopis egisset. Nec obest quod juxta Homerum, liados 2, Creta haberet centum civitates, in quibus singulis Titus non videtur constituisse episcopos; nam Apostolus loquitur juxta morem et consuetudinem Ecclesie. Jam autem consuetudo Ecclesie nunquam fuit ut omnia prætoribus oppida propriis episcopis haberent, sed majora tantum et insigniora; quæ et ecclesiastico more civitates vocabantur. Præterea loquitur de illis duntaxat civitatibus in quibus erant multi fideles, quales civitates tunc in istâ insulâ adhuc pauca fuisse videntur.*

Petes 3° de quo poetâ aut prophetâ loquitur Paulus, v. 12, dicens: *Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Crete ses semper mendaces, multæ bestiæ, ventres pigri.* — Resp. cum loqui de Epimenide Creteni, non autem de Callimacho, ut putat S. Chrysostomus; nam Callimachus non Cretenis, sed Cyrenensis poeta fuit. Unde D. Hieron. in hoc e. putat scribit: *Sunt qui putant hunc versum de Callimacho Cyrenensi poetâ sumptum, et id quod ex parte non errant, siquidem et ipse in laudibus Jovis adversus Cretenes scripturans, qui sepulchrum ejus se custodire gloriabantur, ait: Cretenes semper mendaces, qui et sepulchrum ejus sacrilegâ mente fabricari solent.* Verum, ut supra diximus, integer versus de Epimenide poetâ ab A. ostolo sumptus est, et ejus Callimachus in suo poemate esse exordium. Ex hujus verò Epimenidis libro de Oraculis, Apostolus istum versum desumpsit, ut domestico testimonio Cretenes convinceretur. Vocat autem eum *prophetam*, quia de oraculis scripsit, et arcanorum notitiam profitebatur. Non tamen simpliciter eum *prophetam* vocat, utpote quem noverat à cultu veri Dei fuisse alienum, sed *prophetam ipsorum*, Cretenensium, ipsi enim eum ut talem habebant.

Dico: Apostolus ait: *Testimonium hoc verum est.*

atque tamen Epimenides, et post eum Callimachus turpiter erraverunt, dum dixerunt Cretenes semper esse mendaces, siquidem idèò vocaverunt eos mendaces, quia Cretenes Jovem, qui de mente poetarum regnabat in cœlis, in suâ insulâ fingebant sepulchrum; ergo istum versum Paulus non desumpsit ex Epimenide. — Resp.: N. g. consequ. et dico cum S. Hieron.: *Benè respondendum est, sicut in eo quod ait: Corruptus mores bonos colloquia prava, et in illo: Ipsa enim et gens sumus, non statim totam Menagorri conceliam, et Arati librum prohibuit, sed oportuit versu diu abusus est; ita et in presenti loco non totum opus Callimachi, sive Epim-nidis, quorum calor laudes Jovis cant, alter de oraculis scripsit, utrum enim verbum confirmavi; sed Cretenes tantum mendaces vitio gentis inerpavit, non ob eorum opinionem, quæ sunt arguti à poetis, sed ob ingenitam mentiendi facilitatem, de proprio regis auctore confutans.* Itaque Apostolus nullo modo approbat illam opinionem de Jovis divinitate, cujus occasione hoc dixerunt prælati poeta, sed tantum rem ipsam, scilicet quod Cretenes sint mendaces, ob ingenitam nimirum mentiendi et fallendi proclivitatem. Et etenim præmemoratum testimonium verum esse dixit.

Petes 4° quid intelligatur per habitum sanctum, in quo, cap. 2, v. 5. Apostolus jubet esse anus, seu provecæ ætatis matronas. — Resp. non tantum corporis indumentum intelligi, sed etiam externam vitamque probitatem: nam verbum Græcum *καταστοιχία* non vestimenta tantum, sed etiam inessum, motum omnemque gestum significat. Quasi dicit: Anus in amictu, incesso ac toto corporis gestu decorem pietatis servant; atque hæc est illa gravitas quam in eo sexu et ætate singulariter commendat S. Ambrosius, lib. de Viduis.

Petes 5° ad quid referantur verba sequentia: *Benè docentes.* — Resp.: Nonnulli ista referunt ad exempla vitæ; sed ex versu 4 liquet Apostolum agere de doctrinâ et institutione sermoneali; de quo ad hanc, non autem ad solum bonæ vitæ exemplum illa verba referenda sunt. Nec huic sensui repugnat illud 1 ad Timoth. 2: *Docere mulieri non permitto*; non enim ibi prohibetur ne domi ac privatim filios ac filias instruant, sed ne doceant in ecclesiâ aut in cœtu publico. *Mulieres*, inquit 1 Cor. 14, *in ecclesiâ taceant.* Vult igitur in hæc Epist., cap. 2, ut feminae nati grandiores sint adolescentularum magistræ; easque doceant non aniles fabulas, non artes amatorias; hæc enim in sequentibus versibus explicantur. Ita Estius.

QUÆSTIO III.

De Epistolâ ad Philemonem.

Hanc Epistolam è primis vinculis Romanis esse scriptam, omnium interpretum est sententia, idque constat ex eo quod vinculorum quinque meminerit,

nempe v. 1, 9, 10, 15 et 22. Scopus ejus præcipue consistit in quatuor instructionibus dogmaticis; primò per illam monentur prædicatores evangelicæ nihil, quantumvis humiliter, negligendum pro animarum salute; secundò, servilem conditionem non esse despiciendam, etiam si servus sit onustus peccatis; tertio, servos non esse dominis subrahendos, quantumvis sint nobis utiles; quarto, servos non esse erubescendos, si probi sint. Ita S. Chrysost. in hanc Epistolam. Atque hæc omnia facillè confirmantur ex his quæ de Onesimo, servo Philemonis, ad eundem Philemonem hæc scribit Apostolus.

Petes 1° quo sensu Paulus, v. 1, Philemonem vocet sui et Timothei adiutorem. — Resp.: Non hoc sensu quod episcopos esset Colossensium (si enim Epaphras erat, uti dictum est quæst. 1 in Epist. ad Coloss.), sed quod rebus et opere Evangelium Christi promoveret, quo sensu ad Rom. 16, et ad Philipp. 4, mulieres aliqua laudantur, quod Evangelii essent cooperatrices.

Petes 2° qualis fuerit ista Appia, de qua loquitur Apostolus, v. 2. — Resp.: Vero simile est istam Appiam fuisse Philemonis uxorem, idque inde conjicitur

quod Paulus eam anteponat Archippo, quod aliis non fecisset.

Petes 3° quo sensu Apostolus, v. 19, Philemonem dicit sui debitorem. — Resp. Philemonem fuisse ipsius debitorem, quia à discipulo ejus Epaphras, Colossensium apostolo, quem Paulus illic miserat, unâ cum aliis Colossensibus ad fidem conversus fuerat.

Petes 4° quid significet Apostolus, v. 20, ubi dicit: *Ita, frater, ego te fruar in Domino.* — Resp. eum significare se exprimere vehementem desiderium suum, quo optabat Onesimi cum Philemonem reconciliatorem. Quasi dicat: Ego voluptatem miram capiam ex te, cum hæc rem tuam pram et justam in Domino concesseris, ut Onesimum, qui ad tempus à te divergit, rursus in gratiam recipias. Dum autem subiungit: *Relice viscera mea in Domino*, juxta S. Hieron. hic, *in Domino* vel ad viscera potest referri, vel ad *refectæ*; si primum fiat, sensus erit: Relice Onesimum, quem, ut viscera mea, christiano amore prosequor; si secundum, sensus erit: Onesimum tanquam viscera mea recrea, et hanc gratiam ei præsta propter Christum, ut nempe illum tibi reconciliatum habeas.

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS Dilucidatio.

QUÆSTIO PRIMA

An hæc Epistola sit canonica.

Utrum hæc Epistola Scripturis canonicis annumeranda foret, quondam in Ecclesiâ dubitatum fuit, idque asserit S. Hieron., epistolâ 129 ad Dardanum, infra citandâ. Ecclesiâ Græca quidem eam semper pro canonica habuisse videtur, non verò Latina, et tunc quæ denicò seculo V de auctoritate ejus canonice cum Ecclesiâ Græcâ convenit. Denique in nostro tempore de ejus auctoritate adhuc dubitavit Cajetanus; quod tamen valde mirandum est. Lutherus eam simpliciter rejicit, quoniam, inquit, penitentiam tollit. Calvinus verò eam admittit, non quidem ob Ecclesiæ auctoritatem, sed quia existimat ex hujus Epistolæ doctrinâ, quæ traditur de uno Christi sacrificio, convellere ac subvertere se posse sacrificium missæ.

Resp. et dico: Certissimè tenendum est Epistolam ad Hebræos esse Scripturam sacram, eamque inter canonicas ab Ecclesiâ receptam.

Prob. 1° quia quotquot existant, sive in conciliis, sive in decretis pontificum, sive in scriptis Patrum indices seu catalogi divinarum Scripturarum, hanc Epistolam inter eas recensent. Ea autem concilia sunt sequentia: Laodicænum, ante S. Hieronymi tempora cele-

bratum, can. ult.; Carthaginense III. can. 47; hujus autem canonis auctoritatem allegat S. P. Aug., epist. 256; concilium Romanum septuaginta episcoporum, sub Gelsio I pontifice; denique concilium Florentinum in Decreto Armenis dato, et concilium Tridentinum, sess. 4. His adde Innocentium I, in epistolâ 3 ad Exuperium; Athanasium in Synopsi Scripturæ sacre; Gregorium Nazianzenum, in Carmine de Scripturis authenticis; et Joannem Damasceum, lib. 4 de Fide, cap. 48. Qui omnes librorum canonicorum catalogum textentes, Epistolam ad Hebræos eidem inseruerunt.

Prob. 2°: Satis vero simile est Patres concilii Niceni hæc Epistolam etiam canonicis Scripturis annumerasse. Cum enim S. Hieronymus, in Prælatione quam præfixit libro Judith, significet Nicæni concilii Patres consensisse eorum numerum Scripturarum canonicarum, et alioquin constet Athanasium isti concilio interfuisse, nequaquam vero simile est hunc relicturum fuisse Epistolam ad Hebræos inter Scripturas canonicas, nisi concilium Nicænum eandem quoque inter Scripturas canonicas retulisset.

Prob. 3°: S. Petrus videtur hujus Epistolæ mentionem facere; nam, postquam primum ad Hebræos inter gentes dispersos Epistolam scripsisset, secundam

ad eos. eam scripsit, ut colligitur ex verbis cap. 3. *Hanc vobis, charissimi, secundam scribo Epistolam*; in eodem autem capite postea subjungit: *Sicut et charissimus frater noster Paulus scripsit vobis*; ergo Paulus aliquam Epistolam scripsit ad Hebræos; atqui non est alia assignabilis quàm hæc; ergo, etc.

Prob. 4° ex S. P. Aug., qui, lib. 2 Doctr. christ., dicit librorum novi Testamenti auctoritatem terminari quatuor libris Evangelii, quatuordecim Epistolis Pauli Apostoli, ad Romanos, etc., ad Hebræos; et tunc enumerat reliquos libros. Item, lib. 1 de peccat. Merit., cap. 27, ait: *Quoniam nonnullis Epistola ad Hebræos incerta sit, tamen magis me movet auctoritas Ecclesiarum orientalium, quæ hanc etiam in canonicis habent.*

Obj. 1°: S. Hieron. videtur asserere hanc Epistolam non esse canonicam; dicit enim epist. 103, cap. 7: *Epistola ad Hebræos à plerisque extra numerum ponitur*; et in cap. 8 Isaie: *Apostolus in Epistola quæ ad Hebræos scribitur, docet, licet eam Latina consuetudo non recipiat.* — Resp. inde tantum sequi quod hæc Epistola tunc temporis ab omnibus omnino non fuerit recepta; sed tamen inde nequaquam concludi potest quod jam recipi non debeat, siquidem progressu temporis, accedente præsertim conciliorum definitione, dubitatio de authenticitate hujus Epistolæ aequè sublatâ fuit ac de libris Machabæorum et Apocalypsi, qui etiam in principio omnium consensu non statim approbati fuerunt. Quod autem S. Hieron. tantum retulerit quosdam putare eam non esse canonicam, non verò ipse id existimaverit, satis clarè patet ex epist. 129, ubi ait: *Quod si eam Latinorum consuetudo non recipiat inter Scripturas canonicas, nec Græcorum quidem Ecclesiæ Apocalypsim Joannis eadem libertate recipiunt; et tamen nos utroque suscipimus*, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui perimque utriusque utuntur testimonio, non ut interdum de apocryphis facere solent; quippe qui et gentiliam literarum rarè utantur exemplis; sed quasi canonicis et ecclesiasticis.

Obj. 2°: Multa in hæc Epistolâ ponuntur quæ non conveniunt cum aliis Scripturis canonicis, primò, quia, cap. 1, videtur negare Filium esse ejusdem naturæ cum Patre; ait enim v. 3: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*; et v. 4: *Tamò melior angelis effectus*; quæ designant eum non esse genitum, sed factum; secundo, cap. 6, v. 4, asserit peccata post Baptismum commissa esse irremissibilia; tertio, cap. 7, v. 27, et cap. 10, v. 14, tantum astruit unum novæ legis sacrificium, nempe cruentum. — Resp.: Neg. assumpt., et ad primum dico Filium vocari splendorem substantiæ Patris, quia sicut splendor à luce, ita Filius à Patre per æternam generationem procedit; unde et in lib. Sapient., cap. 7, de Sapientia increata, quæ est Filius, dicitur: *Candor lucis æternæ*; et in Symbolo dicitur: *Lumen de lumine*; vocatur autem *figura substantiæ ejus*, quia sic Patrem representat, ut essentia, seu natura Patris in ipso

perfectissimè reliceat. Unde Græcè pro *figura* habetur *ὑπόστασις*, quod alii vertunt: *Expressa imago*, seu character quasi cereæ impressus; ac proinde significat Apostolus Patrem per generationem æternam expressissimam imaginem essentia suæ in Filium imprimere. Quia verò Filius non est imago artificialis, sed naturalis sui patris, idè est ejusdem nature cum suo prototypo. Denique dicitur *melior angelis effectus*, quia angelus est prælati, seu tanquam excellentior præ angelis honoratus; eodem modo, sicut Joan. 1 dicitur ante Joannem Baptistam factus, id est, ipsi prælati.

Argumenta de irremissibilitate peccatorum et uno novæ legis sacrificio solvantur à theologis in tractatu de Pœnitentiâ et de Sacrificio missæ.

Sunt quidem etiam nonnulla in hæc Epistolâ quæ videntur repugnare veteri Testamento, sed hæc passim apud interpretes conciliantur.

QUESTIO II.

An Paulus sit auctor hujus Epistolæ.

Resp. affirmativè. Prob. 1°, quia, ut dicitur est quæst. præced., S. Petrus videtur hujus Epistolæ mentionem facere, eamque Paulo attribuire. Jam autem Petrus, Epist. 2, cap. 3, hortans Judæos conversos ad spem vite æternæ, ait: *Sicut et Paulus scripsit vobis*; atqui Paulus in hæc Epistolâ, cap. 10 et seq., usque ad finem, totus est in exhortando suos Hebræos ad retinendam fidem et spern promissorum coelestium, propositis in hunc finem etiam longè serie sanctorum patriarcharum exemplis; ergo, etc. Prob. 2°, quia, ut patet ex quæst. præced., S. Aug. etiam hanc Epistolam attribuit Paulo; item S. Hieron., epist. 129, ait: *Vas electionis loquitur ad Hebræos*; idem fecit concilium Tridentinum, sess. 4.

Obj. 1°: Paulus nomen suum solet præfigere Epistolis à se scriptis; atqui huic Epistolæ nomen ejus non est præfixum; ergo hæc non est ab ipso scripta. — Resp.: Neg. consequ., nam ab Eusebio Casarensi et aliis antiquis scriptoribus tres adducuntur rationes ob quas hic nomen suum omisit: prima est quod S. Paulus esset apud omnes, non tantum perfidos, sed etiam fideles Judæos, suspectus ac exosus. Erat apud perfidos exosus, tanquam apostata et manifestè prævaricator; apud fideles autem erat suspectus, eò quod legis Mosaicæ observantias quæ illi, quanvis jam in Christum credentes, mordicis adhuc retinebant, per Christum abrogatas esse doceret. Hoc igitur sciens Paulus, suppressit suum nomen, ne videlicet illo viso Judæi Epistolam statim abjicerent, et tanquam hostilem legere nollent. Secunda ratio fundatur in verbis Apostoli, Epist. ad Rom., cap. 13, v. 8: *Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis*, id est, populi circumcisi, seu Judæorum; et in verbis præsentis Epistolæ, cap. 3, v. 1: *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum*; cum igitur utroque loco jam citato aliter proprium gentis Judaicæ Apostolum fuisse ipsum Christum Dominum, tantum titulum noluit huic Epistolæ præ-

figere, siquidem congruum non erat ut, ubi Christus Apostolus erat dicendus, ibi etiam Paulus Apostolus diceretur. Tertia ratio desumitur ex apostolorum ante sui divisionem concordato, de quo Paulus ad Galat. 2: *Credidit est mihi Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis*, ubi affirmat vicarium pro Christo Domino ad Judæos apostolum non sibi, sed S. Petro fuisse commissum. Hinc, ne S. Petri munus videretur invadere, subicit hic suum nomen et titulum apostoli.

Obj. 2°: Auctor hujus Epistolæ, cap. 1, v. 5, hæc verba Psal. 2: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, exponit de æternæ Christi generatione, Paulus verò, Act. 13, v. 33, referi illa ad temporalem ejus à morte suscitationem; ergo hæc Epistola non est S. Pauli. — Resp.: Neg. consequ., quia unus et idem S. Scripturæ locus potest habere plures sensus, etiam literales, modò sibi non repugnent, uti fatentur omnes interpretes.

Obj. 3°: Auctor hujus Epistolæ, cap. 2, v. 5, dicit se confirmationem in salute evangelicâ ab aliis qui eam à Domino audierunt; atqui Paulus hoc de se negat ad Galat. 1, v. 12, dicens: *Neque enim ab homine accepi illud*, scilicet Evangelium Christi; ergo, etc. — Resp.: Neg. maj., quia Apostolus loquitur in primâ personâ, non quasi velit suam personam comprehendere, sed more concionatorio, ut sic gratior sit sermo; atque hoc videtur propterea facere, quia ad Hebræos scribit ipse Hebræus. Ita etiam paulò ante, v. 1, ibidem dixerat: *Ne forte superfluum*, id est, ne audita nobis excidant à memoria, et simus instar doli pertusi, quod liquorem infusum non retinet; neque hoc insolitum est in Scripturâ; nam Isaïas etiam tali modo loquitur cap. 64: *Facti sumus velut immundi omnes nos*.

Obj. 4°: Stylus hujus Epistolæ omnino differt à stylo aliarum Epistolarum S. Pauli, cum sit multò elegantior; ergo hæc Epistola non est ab ipso scripta. — Resp.: Neg. consequ., quia hæc Epistola verò similiter non est scripta Græcè, sed Hebraicè. In lingua autem Hebraicâ Apostolus erat disertissimus, quia in eâ Jerusalem enutritus, et à Gamalielè doctissimo viro instructus fuerat, ut videtur testari S. Hieron. in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum. Verum, ut hoc ulterius pateat, sit

QUESTIO III.

Quâ lingua hæc Epistola sit scripta.

Resp. et dico 1°: Nonnulli scriber contendunt eam esse scriptam lingua Græcâ; et ut solvant difficultatem quæ movetur ex elegantia styli hujus Epistolæ præ aliis, respondent sententias quidem esse Pauli, verba autem Lucæ vel Clementis, quo tanquam interprete seu amanuensi usus fuit. Hoc satis rationaliter dicitur, si nempe Paulus supponatur Hebraicâ lingua Epistolam dictasse, et ipse amanuensis illud elegans Hebraicum de verbo ad verbum transtulerit in Græcum. Hæc sententia defenditur ab Esio et Calmet; et non contemnenda, sed satis probabilis esse videtur. Interim tamen cum Baronio ad annum 60.

Dico 2°: Plausibilis susinetur hanc Epistolam esse scriptam Hebraicâ; et hujus sententia, ipsemet Calmet teste, sunt S. Clemens Alexandrinus, Eusebius, lib. 5, cap. 52, et S. Hieron. in Catalogo de Scripturibus ecclesiasticis, verbo *Paulus*; atque ex hoc S. doctore prob. 1°, quia loco jam citato ita scribit: *Epistola quæ fertur ad Hebræos, non ejus creditur, propter styli sermonisque distantiam, sed vel Barnabæ, juxta Tertullianum, vel Lucæ evangelistæ (juxta quosdam, vel Clementis, Romanæ Ecclesiæ postea episcopi, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse et ornasse sermone; vel certè quia Paulus scribebat ad Hebræos, et propter invidiam sui apud eos nominis titulum in principio salutatoris amputaverat, scripserat ut Hebraus Hebraicè, id est, suo eloquio disertissimè, ut ea quæ eloquentè scripta fuerant in Hebræo, eloquentius veteretur in Græcum; et hæc causam esse quod à cæteris Pauli Epistolis discrepare videatur.* Ubi vides S. Hieron. clarè docere hanc Epistolam esse scriptam Hebraicâ, casu quo sit verè S. Pauli; jam autem hodie dicitur desperare nullus catholicus dubitat; ergo, etc. Prob. 2° ex ratione congruentia: videmus quotidie quod, dum Flander ad Flandrûm, Gallus ad Gallum, etc., scribit, communiter scribant in propria lingua; ergo etiam Paulus Hebræus videtur fratribus suis Hebraicis in propria lingua scripsisse, ut sic mysteria religionis dulcius sonarent, et avidius audirentur. Unde et Lucas, Act. 23, v. 2, testatur quod loquente Paulo in gradibus, Judæi cum audissent... *quia Hebræâ lingua loqueretur ad eos, magis prævolunt silentium.* Prob. 3°: Evangelium Matthæi, quod, teste S. Hieron., prælat. in Matth., scriptum est propter eos qui ex chrouciseis crederent, Hebraicè scriptum fuit, id est, lingua Syriacâ, aut Syro-Chaldaicâ, quæ Hebraicis tunc temporis nativa erat; ergo et propter eandem rationem videtur Apostolus hanc Epistolam Hebraicè scripsisse. Prob. 4° ex elegantia styli hujus Epistolæ præ aliis; quod argumentum non bene, nisi divinando, in opposita sententiâ solvi potest. Dicere enim debent Paulum dictasse Hebraicè, et S. Lucam vel alium amanuensem, scribendo translulisse Græcè: hoc autem est divinare. Si verò dicant Paulum tantum dictasse sententias vel sensum Epistolæ, jam non ipse, sed alter erit dicendus hujus Epistolæ auctor.

Solvuntur argumenta.

Obj. 1°: S. Hieron., prælat. in quatuor Evangelistas, ad Damasum, ait: *De novo nunc loquitur Testamento, quod Græcum esse non dubium est, excepto apostolo Matthæo, qui primus in Judæa Evangelium Christi Hebraicis litteris edidit*; atqui hæc Epistola est pars novi Testamenti; ergo. — Resp. S. Hieronymum ibi non agere de toto novo Testamento, sed tantum de præcipuâ ejus parte, quæ sunt quatuor Evangelia; idque patet ex verbis quæ parum post subnectit: *Hæc præsens præfatio*, inquit, *pollicetur quatuor tantum Evangelia*; deinde, etiamsi de toto novo Testamento agere supponatur, inde nihil con-

cludi potest contra nostram sententiam, quia commode dici potest quod loquatur de illis duntaxat libris qui ejus tempore ab omnibus tanquam verè canonici habebantur. Hi autem omnes, excepto Evangelio S. Matthæi, certò sunt scripti Græcè, siquidem Epistola ad Hebræos tempore S. Hieronymi nondum ab omnibus omnino habebatur ut verè canonica.

Obj. 2^a: In hæc Epistola pauciores inveniuntur hebraismi quam in aliis D. Pauli epistolis; atqui tamen, si foret Hebraicè scripta, plures inveniri deberent; ergo. — Resp.: Neg. min.; nam hoc inde provenit quòd, cum elegantissimè Hebraicè lingua scripta esset, à S. Lucà vel alio interprete, Græcè lingua optimè instructo, ex Hebræo in Græcum translata fuerit, uti ex S. Hieron. supra dictum est. Hoc autem non ita fieri potuit in aliis Epistolis Græcè scriptis, quia ipsemet Paulus Græco stylo hebraismos immiscuit, sicut Flander Gallicè scribens solet flandricismos admiscere propter assuetudinem ad nativam suam linguam.

Obj. 3^a: Licet Epistolæ S. Petri sint directæ ad Judæos in Palestinâ conversos, tamen sunt scriptæ Græcè, ut apud omnes in confesso est; ergo malè nos ex eo capite supra intulimus hanc Epistolam esse scriptam Hebraicè. — Resp.: Neg. consequ., quia Epistolæ S. Petri non tantum sunt directæ ad eos qui ex Judæis, sed etiam ad illos qui ex gentibus crediderant; idque S. Aug., lib. 22 contra Faustum, cap. 89, deducit ex verbis Epist. 1, cap. 2: *Vos autem genus electum, etc.*, dicens: *Unde et Petrus scribens ad gentes; ob hæc igitur causam lingua utrique parti communi (quæ tunc erat Græca) istas Epistolas scribi consentaneum erat.* Sed hæc D. Pauli Epistola fuit directæ ad solos credentes ex Judæis, et idè congruebat ut eorum lingua scriberetur.

Inst.: Non tantum scripta est ut prodesset Judæis, sed etiam ut prodesset gentilibus; ergo scribi debuit Græcè. — Resp. equidem primariò et principaliter esse scriptam ad instruendos Hebræos; unde, sicut cæteræ Epistolæ scribi debebant Græcè, quia primariò scribebantur propter instructionem gentiliùm, ita et hæc scribi debuit Hebraicè.

Obj. 4^a: Apostolus in hæc Epistolâ textus veteris Testamenti ferè semper citat ex versione septuaginta interpretum; atqui, si Hebraicè scripsisset, certò eos citare debuisset ex textu Hebraico; ergo, etc. — Resp.: Neg. min., quia, ut notat Baronius, tempore Apostolorum etiam apud Judæos in usum frequentem recepta erat editio septuaginta Interpretum; et hoc inter alia liquet ex eo quòd Josephus, quamvis Judæus, in suis Commentariis illâ editione potius quam Hebraicè usus fuerit, siquidem ab initio mundi usque ad exitum Jerosolymitanum computat annos 5000. Item S. Matthæus, etsi Hebraicè scripserit, tamen etiam usus fuit editione Septuaginta; nam, cap. 13, v. 15, citans textum Isaie 6, v. 9, habet: *Incrassatum est cor populi hujus; qui textus sic non habetur in Hebræo; nam in eo dicitur: Incrassa cor populi hujus; sed ita habetur in versione Septuaginta.* Nonnulli putant quòd Paulus quidem istos textus ci-

taverit ex Hebræo, sed quòd interpres qui hanc Epistolam transtulit, eos citaverit ex versione Septuaginta. Verùm id dici non potest, quia interpres non tantam licentiam potuisset sibi arrogare, ut quod Apostolus secundum textum Hebraicum scripsisset, ipse secundum versionem Septuaginta transferret.

Obj. 5^a: Apostolus verba Hebraica interpretatur; dicit enim cap. 7, v. 1: *Melchisedech... qui interpretatur Rex justitiæ; atqui hoc inaniter fecisset, si scripsisset Hebraicè; ergo, etc.* — Resp.: Neg. min., quia interpretatur illud nomen Hebraicè, eò quòd ex etymologia et vi istius nominis aliquid probare intendat; quemadmodum si quis Latinè dicat: *Homicidium*, id est, *caedes hominis*.

Obj. 6^a: Cap. 9, v. 16, loquens de Testamento propriè dicto, quod morte testatoris confirmatur, et inde probans nos non consequi hereditatem æternam, nisi per mortem Christi, ait: *Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris, etc.*; atqui, si Hebraicè scripsisset, argumentum ejus non fuisset validum; ergo, etc. Prob. min., quia tunc debuisset uti voce *berith* (cum alia vox non detur); alitid enim ad locum Exod. 24: *Hic est sanguis fœderis* (Hebraicè *berith*) quod pepigit Deus vobiscum. Jam autem *berith* significat Latinè *factum*, quod potest esse firmum, etiamsi morte testatoris non confirmetur; ergo, etc. — Resp.: Neg. min., quia, ut notat A. Lapidè, vox *berith* est nomen genericum, et significat tam factum mortuarium, seu testamentum, quam quoddam libellum. Unde et Septuaginta, quos sequitur Apostolus, non transtulerunt istum locum Exodi per vocem *berith*, id est, *factum*, sed per *diathècè*, id est, *testamentum*; et merito, quia ex circumstantiis satis colligitur quòd in Exodo agatur de pacto mortuarium. Nam pactum illud inter Deum et Hebræos de aduendâ hereditate temporali, non fuit confirmatum seu sanctum, nisi morte et sanguine animalium; et sic optimum inde argumentum, cap. 9, à versu 15 usque ad 25 inclusivè, desumit Apostolus hoc modo: Pactum seu testamentum vetus de aduendâ hereditate temporali, non fuit confirmatum nisi per mortem et sanguinem animalium, seu per typicam Christi mortem; ergo novum testamentum de aduendâ hereditate cœlesti non est confirmatum nisi per veram Christi mortem, ejusque sanguinis effusionem.

QUESTIO IV.

Quodnam sit argumentum, seu scopus hujus Epistolæ.

Resp. et dico: Hæc Epistola scripta est ad Hebræos in Palestinâ, seu Asiâ degentes; hi autem, licet Christum jam pro Messia recepissent, tamen caeremoniis legis Mosaicæ adhuc adèo addicti erant, ut remissionem peccatorum sacrificiis expiatoriis, eadem lege præscriptis, attribuerent. Hanc autem errorem hic destruit Paulus; unde hæc Epistola magnam habet affinitatem cum illis ad Romanos et ad Galatas. Hæc interim inter eas est differentia, quòd in Epistola ad Romanos doceat veram justitiam non ex lege morali, seu Decalogo, sed à Christo per fidem esse petendam;

CHRISTUS ANGELIS EXCELLENTIOR.

ad Galatas vim justificandi movet à legis caeremoniis; in hæc verò peculiariter eam movet à sacrificiis antiquæ legis, quæ caeremoniarum pars erant præcipua. Itaque argumentum seu scopus ejus est Hebræos à Judaismo omnino, integrè et peritè transferre ad Christianismum, in eoque confirmare. Hoc autem ut faciat, 1° proponit et probat divinitatem ac dignitatem Jesu Christi; 2° demonstrat Christi sacerdotium, probans illud perfectius et excellentius esse sacerdotio Levitico; additque unicum Christi sacrificium, omnibus veteribus adumbratum, solum fuisse sufficiens ad nostram omnium redemptionem perficiendam, jamque veteris legis sacrificia cessasse; 3° ostendit Christi officium esse ut per suum sanguinem sit peccatorum omnium expiator, redemptor, pontifex noster ac cœli reserator; 4° adducit differentiam et excellentiam novi Testamenti præ veteri; atque hæc omnia facit novem primis capitulis, et capite 10 usque ad versum 18 inclusivè; 5° ibidem, v. 19, transit ad genus exhortatorium, monens ut infidelitatem abjiciant, ne in se provocent divinam ultionem; cap. 11 totus versatur in laude fidei, propositis exemplis SS. patriarcharum, qui Deo per fidem plauerunt; denique exemplo illorum hortatur Hebræos ut afflictiones fortiter pro Christi fide suscineant; cap. 12 et 15 hortatur eos ad varias virtutes, nempe ad hospitalitatem, misericordiam, etc.

Scripta est autem hæc Epistola Romæ circa finem primorum vinculorum, ut patet ex cap. 13, v. 23 et 24; et omnes interpretes ita communiter docent.

CAPUT PRIMUM.

Toto hoc capite Paulus demonstrat Messiam, seu generis humani Salvatorem esse verum Dei Patris Filium, ipsi per omnia consubstantialem; idèque omnium sanctorum angelorum ordinibus longè sublimiorem. Hoc autem confirmat multis Scripturæ testimoniis.

QUESTIO UNICA.

Quomodo Apostolus probet Christum angelis longè esse excellentiorem.

Resp. et dico: Ut hoc probet, argumentum parùm desumit ex naturâ Christi divinâ, et partim ex naturâ ejus humanâ, quæ personæ divinæ hypostaticè unita, supra omnes angelos exaltata, eisque multò excellentior effecta fuit. Itaque Paulus, quò majorem Christi reverentiam in corde Hebræorum excitet, illustribus quibusdam ac præcipuis eum encomiis exornat; ac primò dicit eum à Deo Patre constitutum esse hæredem universorum, id est, omnium creaturarum Dominum. Est enim hic catachresis in verbo *hereditas*; nam non vocat eum hæredem, quasi Patri mortuo successerit aut successurus sit, sed quia, instar hæredis, à Patre constitutus est omnium rerum Dominus, juxta illud quod dicitur Psal. 2: *Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam; et possessionem tuam terminos terræ; atque hoc est primum argumentum quo Paulus demonstrat Christum longè excellentiorem esse angelis. Desumptum autem illud*

est ex naturâ humanâ; nam secundum hæc Deus Pater ipsi propriè subiecit omnes electos, homines et angelos; deinde etiam adversarias potestates, atque omnes reprobos, ac postremò reliquam omnem creaturam, quatenus ea regno Christi quocunque modo subservire idonea est.

Putant autem aliqui Christum à Deo Patre esse constitutum omnium creaturarum Dominum post passionem et resurrectionem suam, quando per apostolos suos congregare cepit Ecclesiam ex omnibus gentibus. Alii verò id factum dicunt quando Verbum caro factum est; et hoc videtur probabilis: sicut enim ille homo ab initio suæ conceptionis fuit *Christus, Propheta et Sacerdos*; ita etiam fuit *Rex et Dominus*; tametsi regni ac domini sui possessionem palatim ac progressu temporis accepit, possessionem accepturus in secundo suo adventu, quando perfectè ei subjecitur omnes inimici, ut dicitur 1 Cor. 15, v. 25 et seqq.

Per quem fecit et secula. Ab humanâ Christi naturâ ad divinam progreditur, ut utramque Hebræis ob oculos ponat; quasi dicat: Non solum Deus Pater eum constituit hæredem universorum, sed etiam per ipsum condidit secula, id est, tempora et temporalia omnia, scilicet mundum et omnia que in mundo sunt.

Rursus ex naturâ divinâ desumit argumentum v. 5 dicens: *Qui cum sit splendor, etc.* Vide supra dicta, quæst. proem. 1, in resp. ad obj. 2. Et versu jam citato ad naturam humanam pergit, dùm subjungit: *Purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in caelis*; hoc est, postquam peccata per passionem et mortem suam expiavit, ascendit in cœlum, ibique sedet ad dexteram majestatis, et jam possidet summam illam dignitatem ac gloriam regni quam habet super omnem creaturam proximis Deo; adeoque multò excellentior est omnium angelorum choris.

Vers. 5: *Cui enim dixit aliquando angelorum: Filius meus es tu, ego hodiè genui te?* Hic argumentum desumit partim ex naturâ divinâ, et partim ex humanâ, siquidem textus ille Psal. 2 sano sensu tam de naturâ humanâ quam de divinâ intelligi potest, ut monuimus supra, quæst. proem. 2. Itaque de naturâ divinâ, juxta S. Aug. in Psalm. 2, intelligitur hoc modo: *Hodiè*, id est, in et ab omni æternitate, in quâ unum est *hodiè*, unum instans, unum nunc, scilicet unum stabile et perenne præsens, ego gigno, et genui et semper gignam te, quasi Verbum et Filium meum. Intelligendo autem eundem textum de naturâ humanâ seu de resurrectione Christi à mortuis, sensus ejus est hic: *Filius meus es tu, quem novò quodam modo rursus hodiè genui, quando te mortuum et ab hominibus reprobatum ad vitam immortalè suscitàvi, et ad tantam gloriam extuli, ut te Filium meum esse, cœli terraque Dominum et Regem super Sion montem sanctum meum, id est, super Ecclesiam constitutum, omnes agnoscant.* Ex solâ verò naturâ humanâ, prout personæ di-

vinæ hypostaticæ unita est, argumentatur, dum præcitato versu ita prosequitur: *Et rursum: Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium.* Etenim hunc textum in sensu literali proprio, de Christo, quatenus ex semine Davidis nascituro, intelligendum esse alibi demonstratur.

Rursus novum argumentum Apostolus inde desumit quòd Scriptura de angelis loquatur, quasi de ministris et nuntiis Dei; de Filio autem, quasi de Deo et Domino angelorum; ex quo infer: Ergo Christus longè angelos transcendit.

Vers. 10: *Et: Tu in principio, Domine, terram fundasti; et opera manuum tuarum sunt caeli;* et non est pars testimonii hic citati, sed hoc Scripturæ testimonium præcedenti conjungit. Unde sensus est: *Et, seu iterum ad Filium dicitur in Scriptura: Tu in principio,* etc. Legitur autem hoc testimonium Psal. 104, ubi Psaltes et populus Deum orant ut templum et civitas à Chaldeis exusta reedificentur. Cum verò ista oratio ibidem non specialiter ad Christum, sed absolute ad Deum tanquam cæli terraque conditorem dirigi videatur, quaritur quâ ratione Paulus istud testimonium Christo appropriet. Ad hoc autem quæsitum

Respondeo: Sicut terrena Jerusalem figura fuit Ecclesie Christi, sic ea quæ in isto Psalmo de restauratione terræ Jerusalem dicuntur, mysticè referenda sunt ad ædificationem spirituales ac supernæ Jerusalem, hoc est, Ecclesie, quæ Christi civitas ac regnum est. Unde, cum in sensu ad minus allegorico Psalms 104 alloquatur Christum, cui genus humanum, sub typo populi Judaici pro restauratione templi et urbis Jerusalem supplicantis, supplicat pro ædificatione Ecclesie novi Testamenti, rectè præcitatum textum Christo appropriat Apostolus. Etenim non nisi in Christo et Ecclesia perfectè implentur sequentia istius Psalmi verba: «Tu exurgens, Domine, miserere Sion; quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus.» Et: «Timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges terræ gloriam tuam; quia ædificavit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua,» etc.

CAPUT II.

Hoc capite exponit Apostolus cur inter Dei Verbum et sanctos angelos instituerit comparisonem, et cur illud demonstraverit esse his infinitis sublimius, et nempe inde concluderet etiam novum Testamentum esse multò excellentius antiquo, quia hoc, licet à Deo, tamen per angelos, illud autem datum est immediate per Dei Verbum.

Nonnulli textus explicantur.

Apostolus ostendere volens futuri seculi regimen et Mediatoris officium non esse angelis promissum, sed Dei Filio, probat id ex Psal. 8, dicens, v. 6: «Testatus est autem in quodam loco quis, dicens: «Quid est homo quòd memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?» etc. In isto Psalmo David Filium hominis dicit et angelis minore, et eisdem ac omnibus simul sumptis creaturis superio-

rem; minorem ratione naturæ humanæ, superiorem ratione personæ divinæ: etenim quòd iste Psalms sit propheta de Christo Domino, manifestum est ex Matth. 21.

Porrò voces *homo et filius hominis* non accipiuntur pro eodem: nam vox *homo* accipitur pro Adam, hoc sensu: Quid est Adam prævaricator, et omnis damnata ejus massa, quòd ipsum sis dignatus redimere? Vox autem *Filius hominis* accipitur pro Christo Domino, hoc sensu: Quantus est Adæ filius, quem et mortalem, adeoque et angelis inferiori fecisti, et quem etiam gloriâ et honore coronasti in Regem universæ creaturæ? Vide S. Aug. in Psal. 8.

Vers. 8: *Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei.* Est objectio in hunc modum: Omne hominum genus necdum est subiectum Christo; nam multi per infidelitatem ipsi adhuc rebellant. Apostolus autem respondet istam subjectionem debere fieri successivè: promissam in Psalmo gloriam esse jam expletam in capite; ideòque omnium subjectionem suo tempore etiam fore explendam, utique in regeneratione novissimâ futuri seculi.

Vers. 9: *Videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriâ et honore coronatum.* Apostolus incipit refutare capitalem errorem quo Judæi existimabant Mediatorem debere esse regem temporalem, gloriosum de Judaici regni hostibus triumphatorem, ac istius jam destructi regni reparatorem. Affirmat debuisse esse Regem, sed futuri seculi, non autem in hoc mundo; hoc in seculo debuisse esse mortalem et passibilem, debuisse pati et occidi, mori pro nobis omnibus, et ita in sui regni gloriam intrare.

Ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Non vocatur hic Christus ipse *gratiâ Dei*: nam vocem *gratiâ* poni in ablativo, evidens est ex textu Græco, in quo non habetur *Χαρις Θεου*, sed *Χαριτι Θεου*; unde sensus est: Ut gratiâ Dei Patris bonitate, seu beneficentiâ ac clementiâ quâ ille genus humanum dilexit, mortem pro omnibus gustaret. Simili prorsus sermone, inquit Estius, dicitur infra, cap. 9, Christus, *per Spiritum sanctum obtulisse semetipsum immaculatum Deo.* Nam Spiritus sanctus bonitas est Dei. Hinc faciunt Scripturæ: Joan. 5: «Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret;» Rom. 5: «Commentatæ charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est;» Tit. 3: «Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei,» etc.

Vers. 14: *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum.* Verum ac supremum mortis et vitæ imperium habet solus Dominus Deus; istud tamen etiam dicitur diabolus habere ob duas causas: primò, quia Deus mortem non fecit, sed ipsa per diaboli invidiam intravit in mundum; intravit per peccatum, cujus diabolus fuit susceptor et auctor. Ipsam Deus non fecit ut auctor, sed infixit ut peccati ultor. Secundò, quia diabolus est divinæ justitiæ minister et tortor, qui nobis peccatoribus consuevit non tantum mortem, sed et alias penas

ex divino jussu aut permissu infligere. Hinc Pharaoni et omni Ægypto inflictas plagas Psalms 77 appellat divinæ majestatis iram, indignationem, tribulationem, immissiones per angelos malos. Omnes suas vexationes etiam S. Job à diabolo accepit; proinde diabolus habet mortis imperium, ac ministeriale, sanctis angelis indignum, tortoris officium, ipsius damnatæ iniquitati à Deo impositum. Per illud igitur imperium intelligitur facti, non juris, potestas: quippe nil juris diabolo seductori competit in hominem seductum. Istud autem ejus imperium atque officium Christus Dominus per mortem suam destruxit, quia nos ab omni corporis et animæ morte liberatos fecit per omnia immortales, atque ita omnem nos torquendi potestatem in ipso destruxit. Non ita tamen destruxit mortem corporis, ut eam electi non patiantur, sed ut in eâ non maneat, quomodo in eâ mansuri sunt reprobi. Hæc igitur est vera et certa consolatio fidelium, quòd non dubitent, si in Christo maneat, quin à morte corporis per beatam resurrectionem aliquando sint liberandi; nam impiis in resurrectionem non erit à morte liberatio, sed transitus ad mortem deteriorem.

De Christo ultra legitur v. 16: *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahamæ apprehendit.* Est novum argumentum quo Apostolus confirmat Mediatorem debuisse nobis communicare non tantum in plenâ naturâ humanâ, sed etiam in cunctis ejus infirmitatibus, quia nempe Dominus Deus non lapsos angelos, aut aliquem ipsorum ordinem salvare voluit, sed genus humanum. Porrò notanda est vox *apprehendit*; hæc enim significat humanum genus per peccatum apostatasse et aufugisse à Domino Deo, et ab ipso miserante fuisse in fugâ captum et apprehensum; uti dominus cum fugiente servo, et pater solet agere cum apostatante filio. Hinc Apostolus dicit humanum genus non fuisse à Domino Deo *suscipitum* aut *admissum* in gratiam, sed *apprehensum*, quia nempe non proprio arbitrio rediit, sed à divinâ gratiâ præveniente fuit reductum ad Creatorem. Sensus igitur est: Christus non angelos, sed nos homines à potestate diaboli, mortis imperium habentis, eripiens, velat, injectâ manu apprehendit ac sibi vindicat; est enim *et apprehendit* utrobique præsentis temporis, ut patet ex textu Græco.

Licet autem per *semen Abrahamæ* hic carnalis Abrahamæ posteritas videatur intelligenda, tamen per illud etiam simul significatur totum genus humanum, uti totum per partem. Exprimitur interim hic carnalis Abrahamæ posteritas ob duas causas: primò, quia ad illum populum pertinebant promissiones de futuro Messia, quondam patribus factæ, ut dicitur ad Rom. 9 et 15; secundò, quia Christus Dominus immediate ad solos Abrahamæ posteros Judæos fuit missus, et ipsis solis per semet prædicavit. Hinc istâ phrasi inculcat Apostolus Evangelii gratiam singulariter ad ipsos spectare; ideòque singulari zelo ac pietatis impetu esse ab ipsis suscipiendam et venerandam. Apostoli igitur argumentum est hujusmodi: Deus Pater per

promissum nobis Mediatorem salvare voluit non angelos, sed totum genus humanum, idque non merè viâ gratiæ, sed et redemptionis ac justitiæ, et insuper viâ tradicis. Eadem viâ voluit nos per ipsum sanari, quâ per Adamum fueramus lasi; hinc in se habere debuit non tantum nostram naturam, sed insuper omnes nostras infirmitates ac tentationes, ut ipsas in se tanquam in novâ nostrâ radice, sanaret et superaret, et istam victoriam ac sanitatem in nos, uti in suos ramos, traduceret. Hinc in Evangelio se vitem, nos appellavit palmites.

CAPUT III.

Hoc capite Apostolus facit tria: primò confirmat à se datam differentiam inter Moysen et Christum Dominum, ac inter datam ab utroque legem; secundò ostendit Mosaicæ legis prævaricatoris severissimè fuisse à Deo punitos; et hinc terciò inculcat novi Testamenti prævaricatoribus longè terribilius castigandos, ideòque fideles Judæos hortari ne à Christo apostatent aut apostatate cogitent.

QUÆSTIO PRIMA.

Quis sit sensus verborum versuum S. 9, 10 et 11.

Paulus exemplo patrum, qui ob incredulitatem terrâ promissâ exclusi fuerunt, deterrens Hebræos ab apostasi à fide Christi, ne et ipsi cælo excludantur, citat verba Psal. 94, et ait, v. 8: *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatone secundum diem tentationis in deserto;* id est, nolite resistere verbis Domini loquentis, ne vox Domini voluntatem et affectum vestrum ad obedientiam fidei, et mandatorum suorum possit inflectere: durum enim est quod inflectioni et impressioni resistit. Nolite itaque Deum exacerbare, sicut patres vestri obdurantes corda sua eum exacerbaverunt, dum in deserto contra Moysen et Deum murmuraverunt ac rebellaverunt, præsertim verò in Raphidim, cum ob defectum aquæ penè lapidarent Moysen, ut dicitur Exod. 17; ubi cum populus dupliciter peccaret, jurando contra Moysen, et tentando Deum, vocatus est locus ille *tentatio et jurgium*, ut habetur ibidem, v. 7.

Vers. 9: *Ubi tentaverunt me patres vestri: probaverunt, et viderunt opera mea.* Aliqui hæc ultima verba connectunt præcedentibus, et dicunt sensum esse: Tentaverunt me, quamvis probassent, id est, experti fuissent opera mea admiranda, quæ feci in ipso deserto, in mari Rubro et in Ægypto; ex quibus omnibus merito debuerunt intelligere me omnia posse, et in promissis esse veracem. Alii verò censent sensum planiorem esse hunc: Non tantum simpliciter tentaverunt me, sed etiam modis omnibus probarent et explorarent opera mea; ut: exempli gratiâ, dicentes: «Estne Deus in nobis? Quis dabit nobis aquas? Numquid et panem poterit dare?» Et tamen viderunt opera mea magna et mirabilia, ex quibus facile cognoscere poterant me esse eorum fidelem et omnipotentem Dominum, duccem et protectorem cui obe-

dire, cui credere, et in quem sperare debent; sed id ipsum non fecerunt.

Vers. 10: *Quadragesima annis; propter quod infensus fu generationi huic; alique rō quadragesima annis referunt ad rō infensus fui; alii verō ad præcedentia, nempe ad videndam opera mea.* Sed res perinde esse videtur: nam sive dicas Israelitas vidisse operā Dei quadragesima annis, et tamen hoc non obstante ei inobedientes fuisse; sive Deum idē ipsis infensum fuisse quadragesima annis, idem est, et manet sensus. Unde Apostolus, v. 17, priorem sensum, quem v. 10 sequitur, in posteriorem convertit, dicens: « Quibus autem infensus est quadragesima annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? » Loco *infensus* in officio divino legitur proximus; cui si aliquid subaudiatur, puta ad ulciscendum, puniendum duos et rebelles Judeos, lectio utraque redit in idem: nam Deus dicitur proximus esse non tantum iis quibus benefecit, sed etiam quos castigat; unde de illis quos impunitos relinquit, ait Jeremias, cap. 12, v. 2: *Longē à retribuis eorum es.*

Vers. 11: *Quibus juravi in irā meā, id est, in decreto meo de vindicta sumendā, Numer. 14, v. 25, et Deuter. 1, v. 34; si introibunt in requiem meam; si apud Hebræos particula est jurantis, eratque apud præcos Judeos nota juramenti execratorii, in quā subaudiendum est: Si hoc fiat, non sim Deus, non sim verax, ut quid simile. Hoc enim retinet Scriptura ob reverentiam personæ quæ sic jurans introducit; de quā execratorum aliquid audire horrescunt ac refugiant p̄æ aures.*

Porro per *requiem* intelligitur terra promissionis, sive Chanaan, in quā à labore peregrinandi quem subierant in deserto, quieverunt Hebræi. Et hoc quidem juxta sensum litteralem Psal. 94; nam quod mysticè significatur requies æterna, seu quam fideles post finem laborum hujus vite sunt habituri in oculis, in sequentibus satis manifestè docet Apostolus.

QUESTIO II.

An verba v. 16 debeant legi per interrogationem, an verò sine illā, ut habet nostra Vulgata.

Sustinet auctor Analyseos hæc verba v. 16: *Quidam enim audientes* (Dei promissa de ingrediendo terram Chanaan) *exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ex Ægypto per Moysen, debere legi hoc modo: Quinam enim audientes exacerbaverunt? Nomen universi qui profecti sunt ex Ægypto per Moysen? Verum resp. et dico: Retinenda est lectio nostræ Vulgatæ, primò, quia omnia Biblia ita communiter legunt; secundò, quia si legatur per interrogationem, sequitur quod omnes filii Israel, qui egressi sunt ex Ægypto, murmuraverint contra Deum, cumque tentaverint; atqui tamen hoc certò non est verum, siquidem non murmuraverunt Josue et Caleb, non murmuraverunt Levitæ; qui tamen omnes egressi sunt ex Ægypto; ergo, Unde et Apostolus, 1 Cor. 10, agens de eodem facto, non dicit: *In omnibus, sed: In pluribus eorum non beneplacitum fuit Deo.**

Obj. 1º: Numer. 14, v. 2, dicitur: *Murmurati sunt contra Moysen et Aaron cuncti filii Israel; ergo omnes omnino Deum tentaverunt, et ad iram provocaverunt.* — Resp.: Neg. consequ. et nam particula *cuncti*, vel *omnes* pro maxima parte populi sumitur, sicuti Psal. 115: *Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus;* unde S. Hieronymus, epist. 146, de Filio prodigo, ad illa verba: *Omnia mea tua sunt,* dixit: « Secundum eum canonem, quem sæpe exposuimus, Scripturarum, omnia non ad totum referenda sunt, sed ad partem maximam, ut Psal. 43: *Omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt;* et Joan. 10: *Omnes qui venerunt ante me faeces fuerunt; et 1 ad Cor. 9, Paulus: Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem;* et ad Philipp. 2: *Omnes quæ sua sunt quaerunt, non ea quæ sunt Jesu Christi.* » Ita S. Hieronymus.

Obj. 2º: Si lectio nostræ Vulgatæ esset retinenda, frustra Apostolus addidisset: *Sed non universi, etc.;* nam hæc verba satis subintelliguntur, dum dicit: *Quidam audientes, etc., cum sit propositio particularis.* — Resp.: Neg. assumpt., quia illa verba addit majoris expressionis gratiā, sicut Hebræi sæpe solent facere. Sic Jeremias dicit: *Memoria memor ero;* sic alibi in Scripturā sæpe habetur: *Loquens locutus sum, etc.* Videtur ergo Apostolus illa verba addidisse ad consolationem Hebræorum: nam cum filii qui in deserto peccaverunt, et propterea terram Chanaan non intraverunt, gesserint typum reproborum, et isti qui non peccaverunt, gesserint typum electorum, Apostolus illorum exemplo Hebræos terret, horum verò exemplo erigit in spem, hortans eos ut non istos peccatores, et divinis promissis incredulos, sed pios et credentes imitentur.

CAPUT IV.

Ostendit illa omnia quæ propheta David dicit de promissā per Moysen requie, esse figuras promissæ per Christum requiei, ac dirigi ad Judeos præsentis Mediatoris prædicationem auditos. Deinde variis argumentis demonstrat Mediatorem qui nos in veram requiem debet introducere, esse Dominum Jesum.

QUESTIO PRIMA.

Quomodo Apostolus probet quod nobis adhuc restet quædam requies per fidem expectanda.

Vers. 2: *Etenim et nobis mantiatum est, quemadmodum et illis;* his verbis affirmat et ostendit non solum antiquis patribus à Moysse, sed etiam ipsorum posteris à Christo esse promissam aliquam requiem, quæ horrendum est excidere. In Græco habetur: *Etenim sumus evangelizati, sicut et illi;* id est, Evangelium, sive lætum nuntium accepimus aequè ac illi, scilicet antiqui Hebræi; ipsi enim acceperunt lætum nuntium de possidendā terrā Chanaan, nos verò Christiani accepimus lætum nuntium de possidendo regno colorum.

Sed non profuit illis sermo auditus non admixtus fidei. Pergit docere quid in nullam Dei requiem possit intrari nisi per firmam ac perseverantem fidem, et istud bene probat ex Psalmo 94, in quo dicitur omne,

et solus incredulus Judeos fuisse à promissā per Moysen requie exclusos. Unde, dum, v. 3, citat illa verba: *Sicut juravi in irā meā, etc.,* argumentum deducit à contrario; ita ut sensus sit: Antiquus ille populus propter incredulitatem exclusus est à requie sibi promissā, quemadmodum Deus ipse testatur in Psalmo 94, dicens: *Sicut juravi, etc.* Nos igitur in requiem nobis promissam ingrediemur, si crediderimus: nam si infidelitas excludit, ergo fides introduct. Simul autem etiam argumentatur à figurā ad rem figuratam, scilicet à requie terrenā ad requiem celestem. Igitur totum ejus argumentum est hujusmodi: Soli increduli Hebræi non sunt ingressi terram Chanaan; omnes autem credentes eam ingressi sunt; ergo sicut sola incredulitas illos ab eā exclusit, ita fides hos in eam induxit; atqui Hebræi credentes et increduli Moysi significabant allegoricè homines credentes, et incredulos Christo; item requies in terrā Chanaan significabat requiem quæ nobis promittitur in celo; ergo pariter soli illi à requie cœli excludentur, qui Christo credere et obedire nolunt; omnes verò, qui credunt et obediunt, et in credendo ac obediendo perseverant, hanc cœli requiem ingredientur.

Verbis autem illis: *Si introibunt in requiem meam,* Apostolus immediatè subjungit sequentiā: *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis;* quibus demonstrat esse diversas requiei species: nempe aliam Hebræis olim à Moysse promissam, aliam verò quæ Deus ab opere creationis mundi requievit die septimo. Illa fuit pax et felicitas temporalis in terrā Chanaan; hæc autem, quatenus in genus humanum derivata fuit, erat sabbatismus, seu septimæ diei requies à servilibus laboribus; atque hinc coneludit Apostolus aliam adhuc tertiam requiem potuisse nobis promitti à Christo Domino. Ut autem hanc tertiam requiem nobis promissam esse demonstret, dicit

Vers. 7: *Iterum terminat diem quemdam, hodie in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Loco terminat in textu Græco habetur *desinit, aut præfuit,* seu determinat ac signat spatium quoddam temporis; itaque sensus est: Deus, ut Scriptura sacra, post tantum temporis spatium, quantum fluxit à Moysse usque ad Davidem (id est, post annos amplius quadringentos et quadragesima), iterum statuit ac designat diem quemdam promerendæ requiei, dum in Davide, id est, per Davidem, dicit *hodie,* hoc est, tempore vite nostræ, quo possumus et nos intrare in requiem Dei. Ergo clarum ac evidens est quod nobis alia requies sit promissa per Christum, quam quondam patribus nostris fuit promissa per Moysen. Etenim Deus per Davidem hoc dicendo, saltem implicite insinuat quandam Dei requiem, quando nos adhortatur, Psal. 94, ne obduremus voci Dei cor nostrum, ut fecerunt patres nostri, dum eos Deus ex Ægypto eveoans, in Chanaan ducere volebat; quos idcirco à requie sua exclusit; sed potius ut auscultemus Deo ducenti nos in requiem suam; atqui David non loquitur de requie sabbati; hæc enim facta et

peracta est septimo die creationis mundi; nec etiam loquitur de requie quam Deus Hebræis dedit in terrā promissionis per Jesum filium Nave, seu per Josue; siquidem hæc requies jamdud præterierat, cumque possidebant filii Israel, dum David dixit: *Hodie si vocem ejus audieritis, etc.* Ergo manifestum est quod David aliam et tertiam quandam requiem intellexerit, scilicet in celo æternam, quæ nobis fidelibus et Christianis *hodie,* seu toto tempore vite nostræ proponitur; tertiam, inquam, requiem, quæ per duas præcedentes, scilicet per requiem sabbati et requiem in Chanaan fuit præfigurata, quam nobis præstat Jesus Christus, per Josue adumbratus. Atque hinc illud ulterius demonstrare pergit.

Vers. 8: *Nam si eis Jesus (Josue) requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur, posthæc, die.* His verbis præoccupat Apostolus objectionem quæ superiorem ejus ratiocinationem quæ conari potuisset evectere, v. g. arguendo hoc modo: Tu, Paulus, dicis patres nostros à requie Dei in Chanaan exclusos ob incredulitatem, idèque alios, puta Christianos, in requiem Dei admittendos esse, nos excipimus, dicimusque filios patrum nostrorum, Deo credentes, cum Josue in requiem Chanaan esse ingressos, ac consequenter non querendos esse alios qui requiem Dei ingrediantur; hoc, inquam, argumentum præoccupat et elidit per verba David dicentis: *Hodie si vocem ejus audieritis, etc.;* per *hodie enim insinuat etiam illud restare requiem in quam ingrediamur, ac consequenter sequitur eam non esse exhibitam per Josue, qui jam pridem mortuus est.* Itaque ratiocinium Pauli est hujusmodi: Si Josue, quando populum introduxit in terram Chanaan, requiem eis præstitisset, ita nimirum ut non esset alia post eam requies populo Dei expectanda, nunquam profectò David, aut per Davidem Spiritus sanctus aliam requiem post illud tempus promitteret, siquidem populus requiem promissam jam possidebat, eo potissimum tempore quo hæc à Davide dicebantur; ac proinde, licet illis verbis: *Si introibunt in requiem meam,* in sensu litterali designaverit requiem in Chanaan, tamen in sensu allegorico et multò magis significavit requiem in celo Christianis promissam, figuratam per requiem in Chanaan; ad hanc enim quælibet invitavit etiam dum David, dicens: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra;* ex quibus tandem coneludit Apostolus

Vers. 9: *Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei,* hoc est, quandoquidem vera requies, seu celestis, nondum sit præstita, quam tamen nobis promissam esse assertit David Psal. 94, consequens est ut hæc à populo Dei adhuc expectetur; porro requiem celestem vocat *sabbatismum,* id est, sabbati celebrationem, nomine figuræ translato ad rem figuratam; sabbatum enim Mosaicum typus erat quietis quam post hanc vitam expectant fideles; nam sicut Deus à creando mundo, et Judæus populus à secularibus operibus requievit in die sabbati, ita nos promissam à Christo requiem ingressi, ab omnibus nostris peccatis ac ipso-

rum pœnis liberati, necnon laboribus hujus vitæ soluti, in celesti patriâ quiescemus, et in æternum cum Christo regnabimus.

Malui ergo Paulus, inquit Estius, *sabbatismum* dicere quam *requiem*, quia scribebat Hebræis, quos eo vocabulo voluit admonere mysterii quod sabbatum significabat; simulque eorum animos excitare ad desiderium et expectationem illius quietis quam post hujus seculi labores expectandam eadem ipsa sabbati celebratione profitebantur. Specialiter autem *sabbatismus* nobis significare videtur eam futuri seculi requiem quam habent piorum animæ corporibus exuta, usque ad diem resurrectionis, quando sua corpora sunt receptura: tunc enim inchoabitur interminabilis solemnitas octavæ diei, quæ in primam recurrens, mysterium continet æternæ felicitatis, utique propter resurrectionem Dominicam, quæ post quietem sabbati facta est octavæ die, quæ eadem, ut in Evangelio legitur, erat prima sabbati, id est, prima dies septimanæ. De hoc *sabbatismo*, seu beatorum animarum requie, scriptum est Apoc. 14: *Beati mortui qui in Domino moriuntur! Anodò jam dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis.*

QUESTIO II.

Quis sit iste sermo, de quo Apostolus mentionem facit v. 12.

Paulus volens rationem allegare cur timere debeant Hebræi, si à fide Christi recedant, ne incidant in idem cum priscis Judæis incredulitatis exemplum, ideòque à celesti requie excludantur, dicit, v. 12: *Vivus est enim sermo Dei et efficax*, etc. Estius, Calmet et nonnulli alii verba hæc intelligunt de verbo, vel jussu, et voluntate Dei; item de oraculis et minis, quæ intentavit incredulis. A Lapide verò et alii passim per *sermonem Dei* intelligunt increatum et æternum Patris Filium, qui Joan. 1, v. 1, æquè ac hic, dicitur *λόγος*, id est, *verbum* vel *sermo*. Unde etiam in officio Dominicæ infra octavam Nativitatis canit Ecclesia: *Omnipotens sermo tuus, Domine, à regalibus sedibus venit*; hæc autem sententia videtur plausibilior, atque

Prob. 1°, quia Apostolus de hoc sermone subjungit, et dicit quòd sit *discretor cogitationum et intentionum cordis*; item quòd nulla creatura sit invisibilis in conspectu ejus: *omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus*; atqui hæc omnia nulli sermone creato, sed soli increato, suo æterno Dei Patris Filio conveniunt; ergo, etc.

Prob. 2° ex S. Ambros., lib. 4 de Fide, cap. 3, ubi petit: *Vis scire quale verbum?* Et respondet: *Vivum est enim Verbum Dei et validum atque operatorium, et acutum, et penetrabilis omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum. Verbum igitur audit Dei Filium.* Eandem sententiam etiam tradit S. Thomas, lect. 5 in hoc cap., ubi dicit: *Ista littera de se videtur habere difficultatem; tamen considerando aliam translationem planior est; ubi enim nos habemus sermo, in Græco habetur λόγος, quod est idem quod verbum; unde sermo, id est, verbum;*

et sic etiam exponit S. Aug. illud Joan. 12: *Sermo quem locutus sum, id est: Ego ipse qui sum Verbum.* Sap. 18: *Omnipotens sermo tuus, Domine, à regalibus sedibus prosilivit; et similiter hic: Sermo Dei est vivus, id est, Verbum Dei vivum. Verbum enim Dei ab æterno conceptum, in æterno intellectu est Verbum primordiale, de quo Eccle. 5 dicitur: Pons sapientiarum, Verbum Dei in excelis.*

Dum Paulus loquitur de increato Dei Verbo, non solet illud vocare *λόγος*; seu *sermonem*, sed ordinariè ad illud indicandum utitur voce *Filius*: ergo hic per sermonem Dei non intelligit Dei Filium. — Resp.: Neg. conseq., quia, licet id Paulus communiter non solet facere, sufficit nihilominus non esse inusitatum in Scripturâ, ut per vocem *λόγος*; designetur Filius Patris; sic Joannes, cap. 1, tertio hæc voce usus est, ad significandum æternum Patris Verbum. Videtur autem Paulus hic increatum Dei Verbum potius vocare *Sermonem* quam *Filium*, qui vult ostendere quòd Dei Filius suo sermone, id est, sententiâ et jussu, puniuntur sit incredulos, et præmiaturus credentes; unde, si omnia attendamus quæ hic dicit, sensus videtur esse: *Quidquid Dei Filius promisit credentibus, et comminatus est incredulis per os et sermonem Davidis, prophetarum et apostolorum, id certò et efficaciter præstabit suo sermone, decreto et jussu. Est enim ipse sermo omnipotens, vivus et efficax, ut incredulos et rebelles puniat ac cruciat poenâ vivaci in æternum; fideles verò præmiat et salvet, ut vivant et regnent in æternum.*

Est autem *Sermo Dei*, id est, Filius Dei, *penetrabilior gladio accipiti*, ob duas præsertim causas: primò, quia penetrat et pervadit omnia corda et cogitationes, ut nulla incredulitas aut iniquitas, quantumvis in corde abscondita, eum latere possit. Unde explicans idipsum Apostolus, subjungit: *Discretor cogitationum et intentionum cordis. Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Secundò, quia idem Dei Filius suâ presentia et activitate penetrat omnia, ut quosvis peccatores et quævis peccata, quantumvis recondita, punire, damnare, occidere et disseccare possit; sicut enim oculos, ita et manus habet acutissimas, maximèque efficaces ac penetrantes.

Et *pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum*; id est, *Sermo* hic, sive *Filius Dei* examinat, et discernit motus ac cogitationes tam animales quam spirituales. *Compages quoque ac medullas*, id est, intus hominum partes: quasi dicat: *Omnia prorsus, etiam adidissima et intima, videt, penetrat, examinat, judicat et vindicat Christus Dei Filius; nihil est tam absconditum quò non penetret oculi et manus Christi.*

Cap. 5, 6 et 7 agit Apostolus de Melchisedech, ejusque sacerdotio, atque ostendit istud multò excellentius fuisse quam sacerdotium Aaronicum; et inde probat sacerdotium Christi, quod est secundum ordinem Melchisedech, etiam multò præstantius, perfectius ac excellentius esse quam sacerdotium Aaronicum. Cum autem omnia, quæ tum de personâ Melchisedech,

tum de sacerdotio ejus tractari solent, fuscè discentiatur in cap. 14 lib. GEN., ideò ista hic omitimus.

CAPUT VIII.

Hoc capite demonstrat Apostolus omnes prophetias, quas tribus præcedentibus capitibus adduxerat, fuisse impletas in Domino Jesu; et deinde per nova adhuc prophetarum testimonia confirmat Judaicam legem debuisse mutari.

QUESTIO UNICA.

Quis sit sensus verborum Jeremias, quæ Paulus hoc capite citat.

Vers. 1: *Capitulam autem super ea quæ dicuntur; per capitulum aliqui intelligunt recapitulationem, adeoque juxta ipsos Apostolus hic significat se in summam redigere illa quæ de præcellentiâ sacerdotii Christi supra Aaronicum hæcenus scripserat. Alii verò per capitulum intelligunt summam rei, seu totius rei in compendio caput, hoc sensu: Hæc est omnium rerum dictarum et dicendarum summa, seu principalis intentio, quòd habeamus Pontificem, non mortalem ac terrenum, sed immortalem et celestem, qui à mortuis resuscitatus sedet in dexterâ Dei, atque ita Aaronicum sacerdotium sit ab ipso penitus extinctum. Postquam autem Apostolus hoc demonstrasset, legem quoque veterem, scriptam in tabulis lapideis, jam abrogatam esse per legem novam, scriptam in cordibus nostris, ostendit ex celebri testimonio quòd habetur Jerem. 31, dicens*

Vers. 10 et 11: *Hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit unusquisque proximum suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum. In explicando genuino hujus testimonii sensu non exigua est difficultas. Quod enim tempus est novi Testamenti, inquit Estius, quo non sit opus rudes cujusque ætatis homines instruere ac docere ea quæ scire debent ut salvi fiant? Interim, pro intelligentiâ obscure istius textus, nota cum A Lapide: *Cognitio ista Dei, de quò loquitur Jeremias, non est nuda et speculativa, sed affectuosa et practica; quasi dicatur: Cognosce Dominum, et cognitum cole, time et ama. Unde Jonathas Chaldeus sic vertit: Non docebit ultra vir proximum suum, dicendo: Scito timere Dominum, quia omnes discunt et sciunt timorem mei. Idem Jonathas, Osee 4, pro eo quòd noster interpres vertit: Non est scientia Dei in terrâ, sic habet: Non est qui ambulat in timore Domini in terrâ. Non etiam loquitur Jeremias de cognitione omnium mysteriorum, etiam maximè occultorum, et articulorum fidei, qualem habuerunt apostoli, et post ipsos Ecclesiæ doctores; sed loquitur tantum de cognitione et cultu veri Dei, ac prædicit quòd novi Testamenti filii non sint opus habituri proximo, seu instructore ad hoc ut numm verum Deum cognoscant, colant et ament. Hoc notato,**

Resp. et dico: Illis Jeremias verbis: *Dabo legem meam, etc.*, innuitur gratia novi Testamenti, id est,

fides quæ per dilectionem operatur, quam Deus diffundit in cordibus nostris, ut non solum scientiam habeamus, sed etiam divina mandata impleamus. Unde, ut loquitur S. P. Aug., lib. de Spir. et Lit., cap. 21: *Propheta significavit eos non fornicare terrentem legem fornicaturos, sed intrinsecus habitantem ipsam legis justitiam dilecturos.*

His verò: *Et non docebit ultra vir proximum suum, dicens: Cognosce Dominum, etc.*, indicatur præmiùm fidei, id est, æterna beatitudo, in quâ omnes electi Deum videbunt facie ad faciem. Hoc enim *Propheta dixit*, ut notat Aug. ibidem, cap. 24, *quia ejusdem Testamenti novi æternam mercedem, id est, ipsius Dei beatissimam contemplationem promittendo conjunxit. Illa denique verba: A minore usque ad majorem, juxta S. doctorem nuicis modis intelligi possunt. (Sive, inquit loco mox citato, quæ et illic quisque sanctorum tanquam stella à stellâ differt in gloriâ. Nec ad rem quidquam interest utrùm à minore usque ad majorem, sicut dictum est, an si à majore usque ad minorem diceretur; quod similiter nihil interest, etiam si minores intellexerimus, qui tantummodò credere, majores autem qui etiam intelligere, quantum in hæc vitâ potest, lumen incorporeum atque inconmutabile valuerunt. Sive minores, tempore posteriori; majores autem tempore priore intelligi voluit. Simul enim promissam Dei contemplationem accepturi sunt omnes, quia et illi pro nobis meliora providerunt, ne sine nobis perfecti perficerent. Et citè velut priores reperiantur minores, quia minùs dilatati sunt, sicut in illo evangelico denario per similitudinem dicitur, quam prius accipiunt qui posterius venerunt ad vineam.)*

Contra hanc Augustini expositionem hoc unicè obijci potest quòd Jeremias loquitur Testamentum in hæc vitâ; opponit enim novum Testamentum veteri, et insinuat quòd hoc Judæis parùm attulerit lucis et sapientiæ, illud verò magnam abundantiam tum lucis tum gratiæ fidelibus tribuit. — Verum ad hoc argumentum faciliè responderi potest, dicendo quòd cum novum Testamentum habeat varias gratias, nempe quasdam hic inchoandas, quasdam dandas in futuro duntaxat seculo, Jeremias loquitur de cognitione et gratiâ hujus vitæ, dum dicit: *Dabo legem meam in visceribus eorum, etc.*; de cognitione verò et gratiâ futuri seculi, dum addit: *Et non docebit unusquisque proximum suum, etc.* siquidem in futuro seculo tantummodò erit plena omnium rerum divinarum scientia; et ideò tunc proximus non amplius docebit proximum, sed omnes docebuntur omnia immediate à Deo.

Interim si quis contendat etiam illa verba: *Et non docebit, etc.*, de statu hujus vitæ esse intelligenda, eò quòd observet S. Hieron. in cap. 54 Isaiæ, ad eos pertinere ista verba Jeremias, de quibus Isaias ibidem, v. 17, dicit: *Et ponam universos filios tuos doctos à Domino; constet autem Isaiam de universis Ecclesiæ filiis esse locutum ut videre est Joan. 6 v. 45 con-*

formiter ad id quod supra prænotatum est; ulterius dici potest cum A Lapide et aliis quod sensus verborum Jeremie sit hic: *Omnes à minore perfectæ usque rationis epace, usque ad majorem, qui per catechismum, Baptismum, et sacramentum Confirmationis Christiani sunt facti, tam in primitivâ Ecclesiâ quam postea habebunt unius veri Dei cognitionem, Spiritu S. ita et interis gratiæ suæ actione intellectum illuminantem, et voluntatem inflammantem, ut abjectis l'olis, omnique superstitione, Deum verum agnoscant, colant et ament.*

Jam datam explicationem aliqui probant hoc modo: Tam Propheta quam Apostolus hic proponit privilegium quod Deus dabit novæ legis cultoribus, ut omnes noscant Deum, ita ut opus non sit ut aliquis eos in hæc notitiâ instruat; hi, inquam, omnes quos ipse docuerit, dando leges suas in mentem eorum et in eorum corde superscribendo eas, dum ipse erit eis in Deum, et ipsi erunt ei in populum: atqui hi omnes sunt omnes Christiani et fideles, quibus Deus hæc præstat, et quos de his specialiter docet in Baptismo et Confirmatione per unctionem Spiritus S., de qua Joan. 2, v. 27: *Unctio eius docet nos de omnibus*; ergo, etc. Contra hæc explicationem

Dices: Verba Jeremie sic intellecta favere videntur anabaptisim, aliisque novatoribus, qui ex isto textu probare nituntur errorem suum, spiritum videlicet privatum esse quod hominis esse iudicem controversiarum fidei, et S. Scripturæ interpretem, veramque regulam tam agendorum quam credendorum; post Christi enim adventum, inquam, debet cessare externum verbi ministerium, utpote superfluum, cum intus aspirat Spiritus sanctus, et doceat. — Resp.: Neg. assumpt., quia certum est Apostolum, dum hic citat Jeremiam, non velle excludere ministerium externum docendi in Ecclesiâ, cum ipse testetur se à Deo constitutum fuisse gentium doctorem, quod minus non solum magnâ diligentia multisque laboribus obtinuit, sed etiam ad Ephes. 4, v. 11, dicit quod Deus dederit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii. Itaque Jeremias tantum insinuat in lege novâ tam facilem fore, auditâ Evangelii prædicatione. Dei cognitionem, cultum, amorem et obedientiam, ut sponte suâ eò procurarent homines; cum Judæi in veteri Testamento vix minis et penis cogi possent ad relinquendum idola, et ad Deum verum cognoscendum, colendum, amandum illique obediendum; adque id proventurum ex eo quod Deus hæc sui cognitionem, cultum et legem non scribet in tabulis lapideis, sed in mente et corde fidelium, tantâ scilicet luce mentem illustrando, tantâque efficacità et suavitate voluntatem impellendo, ut homines ad ipsius cognitionem et amorem rapiantur. Hoc autem non excludit quin ad hæc inchoanda, augenda et promovenda, aliqua addenda, quæ ad particularium fidei mysteriorum, et legum Christi institutionem et cognitionem pertinent, alius alium docere, hortari et

excitare debeat; ad hoc enim, ut dictum est, posuit Deus in Ecclesiâ apostolos, doctores et pastores. Ita A Lapide.

CAPITA IX, X.

Confert ritus sacerdotii veteris cum novo, et ostendit ritus sanctificare non potuisse; Christum autem semel duntaxat oblatum delevisse peccata; deinde, declaratâ legis et sacrificiorum ejus imperfectione, docet Christum unâ oblatione consummasse sanctificatos.

QUESTIO PRIMA.

Quid intelligatur per perfectius tabernaculum, de quo cap. 9, v. 11.

Vers. 1: *Habuit quidem et prius, scilicet Testamentum, justificationes culturae, id est, justificationes cultus divini, nimirum mandata à Moysè lata, puta ceremonias et ritus lege præscriptos; et sanctum seculare, hoc est, tabernaculum sive sanctuarium mundanum, quod dicitur seculare, quia erat temporaneum, caducum et evanidum. Dicitur etiam mundanum, quia erat terrenum, utpote ex auro, argento, v. blyo alisque rebus terrenis factum, habensque terrenas et typicas ceremonias, hostias et cultus.*

Quæstiones, quæ hic moveri possent de thuribulo auro seu altari thymiamatis, item de iis, quæ continebantur in arcâ, ac de propitiatorio, vide fusc dilucidatas in cap. 23 et 50 libri Exodi.

Postquam autem explicaverat Apostolus tabernaculi fabricam, atque insinuerat, pontificem, vicemque et ceremonias fuisse quasi umbras et typos Christi, statim eorum allegoriam exponit, docetque Christum his omnibus adumbratum fuisse, longèque nobilius et excellentius hæc omnia exhibuisse cum semel Sanctum sanctorum, id est, cœlum, per proprium suum sanguinem ingressus est, in eoque residet, quasi noster æternus Pontifex. Itaque vers. 11 ait: *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis... introiit semel in sancta.* Quid hic per amplius et perfectius istud tabernaculum intelligatur, non satis constat, quia desuper variæ sunt interpretum sententiæ. Harum autem probabilior videtur ea quæ docet per istud tabernaculum intelligi corpus seu carnem Christi; vel, quo idem est, humanam Christi naturam, in quâ, velut in tabernaculo, inhabitat plenitudo totius Divinitatis.

Sententiâ hæc suadet ex toto contextu ipsiusmet Apostoli, siquidem mox sequitur de sanguine Christi, quem opponit sanguini hircorum et vitulorum, dicens: *Set per proprium sanguinem, etc.*; unde in hæc parte, inquit Estius, nobis intelligendum relinquit corpus Christi, et quasi supplendum hoc modo: *Per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non hujus creationis, sed per proprium corpus suum corpus hoc mortale interdum vocari tabernaculum, ex eodem Apostolo liquet, 2 ad Cor. 5, v. 4, ubi dicit: *Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati*; quod paulo post exponit de corpore, dicens: *Dum sumus in corpore, peregrinamur à Domitio.* Si*

militet S. Petrus, Epist. 2, cap. 1, v. 15, ait: *Quam diu sum in hoc tabernaculo; et iterum: *Velox est depositio tabernaculi mei*; imò et de suo corpore ita loquitur Christus, Joan. 2, dicens: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat, ait Evangelista, de templo corporis sui.* Istud verò, quod nempe Christus per proprium corpus, tanquam per tabernaculum, semel introverit in Sancta, seu in cœlum, supplendum hic videtur reliquisse Apostolus ex iis quæ cap. seq. dicitur erat: nam ibidem ex professo docet Christum nos sanctificasse, et in cœlum introisse, per oblationem sui corporis, opponens illud hostiis veteris Testamenti, et citans hunc versum P. al. 39: *Hostiam et oblationem noluiti, corpus autem aptasti mihi.**

Porrò hoc tabernaculum, id est, corpus Christi, amplius seu majus est tabernaculo veteri, non mole corporeâ, sed dignitate rei, quia vivum est habitaculum Spiritus sancti; nec id qualecumque, sed hypostatice unum Verbo Dei. Est quoque perfectius, tum quia divini est operis, supra naturæ facultatem conceptum et formatum in utero Virginis; tum quia perficit et sanctificat accedentes ad ipsum. Item, non manufactum, hoc est, non factum manu artificis, quomodo vetus illud legitur factum ab artifice Beseleel, lib. Exod. cap. 36 et seq. Insuper additur: *Id est, non hujus creationis*, quia Christi humanitas non fuit generata ex voluntate carnis aut viri, sed concepta de Spiritu sancto ex Virgine Mariâ. Unde voces id est hic non tantum explanant, sed omninò ampliant, hoc sensu: Istud Domini tabernaculum non tantum est non manufactum, sed insuper non est hujus nostræ creationis seu generationis. Quare ex hoc loco Valentini, Apollinaris ac Eutyches nullum accipiunt fundamentum sui erroris, garrientes dominicam carnem non fuisse nobis consubstantialiam.

Dices: Si per tabernaculum non manufactum intelligatur caro Christi, sequitur quod hæc fuerit præfigurata per primum tabernaculum veteris legis, per quod pontifex intrabat in secundum, seu in Sanctum sanctorum; atqui tamen hoc non potest admitti, tum quia Apostolus hic insinuat quod primum tabernaculum representaverit statum veteris Testamenti; tum quia cap. seq. docet quod Christi caro significata fuerit per velum dividens inter utrumque tabernaculum. Dicit enim ibidem, v. 20, *Christum initiâsse nobis viam novam*; ergo per tabernaculum non manufactum nequã intelligi caro Christi. — Resp.: Neg. maj., quia Apostoli mens hic non est quod primum tabernaculum gesserit typon corporis Christi, sed quod cum eo habuerit aliquid simile, scilicet hoc: Ut quemadmodum per istud intrabat pontifex in Sanctum sanctorum, ita Christus per corpus suum, velut per tabernaculum, introverit in cœlum. Dicitur autem per corpus suum illic introivisse, quia per passionem et oblationem sui corporis ingressus sibi paravit in gloriam cœlestem, juxta id quod supra, cap. 2, v. 9, habetur: *Vitæsum Jesus propter passionem mortis, gloriâ et honore coronatum.*

QUESTIO II.

Quis sit sensus verborum v. 1 et 2 cap. 10.

Apostolus volens declarare infirmitatem sacrificiorum veteris legis, loco citato ait: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*; his verbis insinuat quod lex veteris tantum adumbraret sen præfiguraret spiritualia bona quæ ex meritis Christi accepturi erant fideles, non verò eadem exhiberet, sicut jam facit lex nova. Videtur enim Paulus umbram hic comparare non ad aliam umbram perfectiorem, quæ ideo vocatur imago, sed ad veram rei formam et effigiem quam umbra illa representat. Unde et nomen imaginis non usurpat pro perspicuâ et perfectâ representatione rei alieujus, sed pro ipsâ re exhibitâ ac representatâ, eo videlicet sensu quo dicitur facies hominis esse imago hominis, cum in eâ ipse homo secundum se videtur. Item sicut Christus, cum sit Deus, vocatur imago Dei, ad Colos. 1, sic etiam species interdum accipitur, ut 2 Cor. 5: *Per filium ambulamus, et non per speciem*, id est, Deum, ut in seipso est, et quemadmodum beatis representatur, necdum videmus. Quod ergo hic dicit: *Non ipsam imaginem rerum*, idem est ac si diceret: *Non ipsam speciem rerum*, id est, non res, ut in seipsis conspiciuntur; unde in versione Syriacâ ita habetur: *In lege enim umbra erat bonorum futurorum, et non substantia ipsarum rerum.*

Per singulos annos eidem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere; hoc est, lex veteris suis sacrificiis, quæ singulis annis in festo expiationis pro peccatis totius populi offerrebantur, nunquam potuit accedentes sive offerentes, id est, ipsosmet sacerdotes, reddere perfectos, sive ad veram justitiam perducere. Rationem hujus subiungit,

Vers. 2, dicens: *Alioquin cessassent offerri ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mandati.* Sensus hujus probationis seu argumenti est hic: Si legis sacrificia potuissent offerentes perficere, et à peccatis mundare, jam desissent offerri: nam semel per eorum oblationem sanctificati, et à peccatis mundati cultores, nullam amplius haberent conscientiam peccatorum, propter quæ sacrificia ipsis repetenda forent; atqui non desinunt offerri; lex enim præcipit ea repeti per singulos annos; ergo nunquam possunt cultores sive offerentes perficere, et à peccatis mundare.

Ex jam memorato Apostoli argumento hæretici contendunt sequi pari ratione sacrificium Missæ quod in Ecclesiâ catholicâ indesinenter offertur, nullam habere vim sanctificandi, nec esse propitiatorium: nam, inquam, cum Apostolo sic ratiocinamur: Si sacrificium missæ posset Deum homini peccatori propitiare, jam cessasset offerri, propterea quod homo semel à peccato mundatus, nullam amplius haberet conscientiam peccati; atqui non cessat offerri; ergo non potest Deum homini propitiare. — Verum jam memoratum hæreticorum argumentum prorsus inutile

et inane esse inde constat quod Apostolus loco citato non agat de sacrificio applicatorio, sed de satisfactorio et per se expiatorio peccati, quo scilicet Deo persolvitur iytum et pretium injuria, illi per peccatum illatae, ut nempe isto sacrificio satisfiat majestati divinae per peccatum laesae, et reparatur illius injuria, honosque per peccatum ablati restituatur. Opponit enim et antepone Apostolus eruentum novae legis sacrificium eruentis veteris legis sacrificiis; ac docet non haec, sed solum Christi sacrificium eruentum, quod semel in ara crucis oblatum est pro redemptione totius mundi, fuisse satisfactorium ac expiatorium omnium prorsus peccatorum. Et sic sensus argumenti ejus est hic: Si sacrificia quae singulis annis in festo Expiationis offerrebantur, fuissent satisfactoria et expiatoria peccatorum, semel oblata cessassent offerri; sicut sacrificium crucis semel oblatum cessavit offerri, quia nempe per illud plenissimè Deo satisfactum est, et pretium sufficientissimum acquisitum fuit pro omnibus peccatis, praeteritis, praesentibus et futuris. Jam verò sacrificia in festo Expiationis non cessarunt offerri, sed singulis annis adhuc indesinenter offeruntur; ergo haec sacrificia non sunt satisfactoria et expiatoria peccatorum.

Sed hinc nihil concludi potest contra efficaciam sacrificii missae, nec probari quod hoc non sit propitiatorium, siquidem iper psum propriè non fit expiatorium peccatorum, sed tantum applicatur fructus passionis et meritum Christi. Unde observandum est quod ad remissionem peccatorum requirantur duo: unum, ut invenitur pretium liberationis, seu satisfactio justa, et debita divinae justitiae; alterum, ut pretium in particulari applicetur hominibus. Quod attinet ad primum, sacrificium crucis remisit omnia peccata, praeterita, praesentia et futura, ut jam supra dictum est; sed quantum ad secundum, nondum facta est remissio peccatorum omnium: nam adhuc sunt, et erunt usque ad mundi consummationem, quibus applicandum sit pretium liberationis, et remittenda peccata; et ideo remanet hostia pro peccato, nimirum sacrificium missae: non ut sit redemptorium, sed tantum ut sit commemoratorium et applicatorium pretii ac fructus sacrificii crucis. Certum autem est Apostolum nequaquam voluisse docere quod cessare debeant media applicatoria fructus sacrificii crucis; alias etiam cessare deberet Baptismus; ergo ex praefato textu nullatenus concludi potest quod in nova lege nullum amplius detur sacrificium.

Sunt etiam nonnulli qui ad supra memoratum haereticorum argumentum respondent, ac dicunt quod Apostolus per illa verba: *Alioquin cessassent offerri*, nihil aliud insinuet, quam quod cessassent offerri, pro peccatis illis, pro quibus expiandis jam oblata fuerant; adeo ut sensus verborum sit hic: Si sacrificia, quae in festo Expiationis offerri solebant, fuissent remissiva peccatorum, cessassent offerri pro peccatis praeteritis, seu ante illud festum commissis; atqui tamen pro illis non cessaverunt offerri, quandoquidem, ut Apostolus subjungit v. 3, *in ipsis fieret com-*

memoratio peccatorum per singulos annos; id est, singulis annis in illorum sacrificiorum oblatione pontifex confiteretur omnia peccata, tam diu praeterita quam recenter commissa, ut insinuat Levit. 16, v. 21. Ergo manifestum est quod ista sacrificia non habuerint vim remittendi peccata.

Jam verò, inquirunt, totum hoc nihil omnino derogat efficaciae sacrificii missae, siquidem et istud pro peccatis jam remissis, in Ecclesia non offertur, ut remittatur seu tollatur reatus culpae, sed tantum ut remittatur seu tollatur reatus poenae.

Petes undenam Paulus, cap. 10, desumpsit illa verba Psal. 59: *Corpus autem aplavit mihi*. — Resp.: Ista desumpsit ex translatione septuaginta Interpretum, in qua ita legitur; in textu autem Hebraeo habetur: *Aures autem perfecti mihi*; sed, licet sit aliqua lectionis differentia, sensus tamen est idem: nam Deus Pater Filio aptavit corpus ad patiendum, perfecti verò aures ad perfectè obediendum usque ad mortem crucis. In isto igitur Psalmo Mediator proficitur offensum humano generi Dominum Deum placari non Mosaicis sacrificiis, sed solà sua perfectè obedientia, atque justitià, de qua etiam scriptum est in capite libri, id est, in exordio Psalmorum, ut exponit S. P. Aug. in Psal. 59, sive in Psalmo primo, qui sic incipit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum...*; sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte: nam, licet hoc de omnibus justis dici possit, Christo tamen maximè convenit.

CAPITA XI, XII

Fidei vim et efficaciam declarat variis antiquorum patrum exemplis, qui per fidem multa et mira operati sunt et sustinuerunt. Unde horum, imò et Christi exemplo, inducit Hebraeos ad tolerandum viriliter afflictiones.

QUESTIO PRIMA.

De catalogo sanctorum veteris Testamenti.

Varias questiones quae de sanctis veteris Testamenti hic moveri possent, suis respectivè locis discutitur; unde iis omissis, pauca, quae adhuc expianda restant, breviter pertractabimus.

Vers. 2: *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei*. Non dicit facta aut creata, sed *aptata* secula, et quidem verbo Dei. Quod enim hic mundus sit à Deo factus aut creatus, ipse altissimè clamat, nec fides ad hoc est absolutè necessaria; at quod Deus verbo suo dixerit et creaverit, ac juxta contentas in ipso ideis aptaverit omnia, solà fide possumus intelligere.

U ex invisibilibus visibilia fierent. In Graeco est: *Ex non apparentibus, quae vox potest accipi variis modis*. Primò penitus negativè, hoc sensu: U ex invisibilibus non entibus, seu entibus per existentiam necdum apparentibus, fierent visibilia et actualia entia; secundo potest accipi pro informi ac invisibili materia, ex qua creatà Deus postmodum aptavit omnia; tertio accipi potest pro invisibilibus divinae mentis rationibus seu ideis, ex quibus et juxta quas Dominus Deus creavit et aptavit omnia.

Vers. 7: *Fide Noe, responso accepto de iis quae adhuc non videbantur (de futuro orbis diluvio), oblatione aptavit arcam in salutem domus suae. Loco metuens in textu Graeco habetur reverit Deum*. Cùm enim alii homines reverentiam, metum et fidem abjecissent, riderentque minas Dei de futuro diluvio, solus Noe in ut et reverit sensu Deum judicem ac vindicem, certòque credidit Deo praedicienti diluvium, ideoque ad illud evadendum arcam construxit.

Per quam damnavit mundum. Dictionem quam, alii referunt ad fidem, sed videtur rectius referenda ad arcam; unde sensus est: Noe, dum pro salute suae domus arcam immense molis fabricat, et in eo opere multos annos consumit, palàm verbo factoque monens metueundum esse diluvium, excusationem hominibus abstulit, eosque exitio, quod credendo et penitentiam agendo praecavere volebant, dignos esse ostendit.

Vers. 11: *Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepit...*, quoniam fidelem credidit esse eum qui reprobis erat. Quæri potest quomodo Apostolus propter fidem hic commendat Saram, quandoquidem ex Gen. 18, v. 12, constat quod ad Dei promissionem de Isaac ex ipsa nascituro riserit, quasi haec ridicula foret et impossibilis; adeoque incredula fuerit.

Ad hoc quaesitum respondet Lyranus quod hic non fidem Sarae, sed Abrahæ commendat Apostolus. Unde juxta ipsam sensus est hic: Per fidem Abrahæ etiam ipsa Sara uxor ejus, cùm sterilis esset, virtutem accepit concipiendi fetus. Sed haec expositio repugnat verbis Apostoli, qui hic clarè dicit quod Sara per fidem virtutem concipiendi accepit, quoniam fidelem credidit esse eum qui reprobis erat.

Diendum igitur quod Sara initio, dum audivit promissionem tantam, quae naturaliter erat impossibilis et incredibilis, riserit quidem quasi incredula, sed posteaquam ab angelo reprehensa fuit, et admonita de divina promissione, tum et ipsa, ut docet S. P. Aug., lib. 16 de Civ. Dei, cap. 51, in fide confirmata est, ac nasciturum sibi filium credidit, et propter hanc fidem eam hic laudat Apostolus.

Vers. 33: *Per fidem vicerunt regna*. Apostolus quorundam antiquorum, quos hic tantum per transennam nominaverat, justorum heroica per fidem gesta pergit breviter enarrare. Et quidem Gedeon devicit Madianitas; Jephthæ Ammonitas; Barac regem Asor; Samson et Samuel Philistaeos; eosdem cum Ammonitis et Amalecitis rex David; alii alia regna devicerunt ac devastarunt.

Operati sunt justitiam, adepti sunt reprobationes. Licet operari justitiam sit commune omnibus justis, Apostolus tamen hic laudat jam memoratos justos, quod etiam bella justè gesserint, et per ipsa et in ipsis non violentas, ac rapinas exeruerint, sed administraverint justitiam, quod in suis bellis nec divina mandata, nec debitos vindictae limites excesserint. Et ita omnino oportet agere in omni bello; alioquin non est bellum, sed latrocinium. Porrò praefati sancti in bellis virtutem justitiae exeruerunt ex fide in Domi-

nium Deum; ideoque promissas ab ipso victorias sunt per fidem consecuti.

Obtulerunt ora leonum. Id alii referunt ad Samsonem et Davidem; nam ille leonem interfecisse legitur Judic. 14, hic verò, 1 Reg. 17. Hi igitur obturasse sive occlusisse dicuntur ora leonum, quia, leonibus in pugna fortiores, effecerunt ne dentibus eorum discerperentur. Attamen magis propriè ad Danielem id referendum esse videtur, ad cujus declarandam justitiam, sicut ipse loquitur Dan. 6, *misit Deus angelum suum, et conclusit ora leonum*, ita nimirum ut ad eum devorandum, quavis fame urgerentur, nec ora sua possent aperire. Estque notandum, inquit Estius, in Graeco apud Danielem idem esse verbum, quod hoc loco; ut prorsus appareat illuc Apostolum respexisse, et hic numerum pluralem pro singulari posuisse.

Vers. 34: *Extinxerunt impetum ignis*, nempe socii Danielis, Ananias, Misael et Azarias, quos in ardentem fornacem coniectos ignis omnino non laesit, ut dicitur Dan. 3. Non igitur extinxerunt ignem, sed, quod erat mirabilis, impetum seu virtutem ignis, ne scilicet ipsos ureret; idque fecerunt ac fide quae dicebant ad regem: *Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis. Quòd si noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, etc.*

Effugerunt aequum gladii. David effugit gladium regis Saülis; Elias evasit gladium impie reginae Jezabelis; ab illis enim quaerebantur ad gladium, seu ad mortem.

Convaluerunt de infirmitate, nempe rex Ezechias, quem Dominus liberavit de lethali morbo, et ad ejus vitam adjecti quindecim annos.

Fortes facti sunt in bello, etc., scilicet David et Jephthæ, qui cum modicè militum manu numerosissimos ceciderunt exercitus. Etiam solus Samson grandia percussit castra. Item reducti è Babilonica captivitate Judaei, licet pauperes et pauci, à Domino Deo facti sunt fortissimissimi, et copiosissimos hostes devicerunt; atque id, omnium generosissimè, fecerunt Machabaei. Et omnes istorum hostes erant castra, seu exercitus exterorum, vide alienigenarum.

Vers. 35: *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*. De idem hic significare potest quod ex; et sic sensus est: Ex resurrectione, aut, ut Frontinus dicit, post resurrectionem miraculosè factam receperunt filios suos, qui mortui fuerant. Ita Sunamitis filium resuscitavit ab Eliseo recepit, 4 Reg. 4. Pari modo vidua Sareptana filium suum ab Elià ad vitam revocatum recepit, 5 Reg. 17.

Alii autem distenti sunt, Graecè, tympanizati sunt, id est, extensi instar tympani, vel potius in tympano. Etenim tympanum apud antiquos fuit instrumentum in quo homines ad instar tympani excitabantur et pulsabantur. Theodoretus autem rectè advertit ab Apostolo hic laudari Eleazarum et alios septem Machabaeos, siquidem, lib. 2 Machab., cap. 6, ubi in nostrà Vulgatà de Eleazaro dicitur: *Ad supplicium trahebatur*, in textu Graeco habetur: *Trahebatur ad*

tympānum; et hinc ille in supplicio positus clamavit ad Dominum Deum: *Duros corporis sustineo dolores*, quia nempe tympanum erat durissimum tormentum. Et ibidem, cap. 7, de septem fratribus Machabæis dicitur eos *flagris et tauris* fuisse cruciatis, id est, nervis et loris taurorum, quibus in tympano extensi pulsabantur, et quasi tympanum cogeantur resonare.

Non suscipientes redemptionem; etenim rex Antiochus redemptionem, seu à pœnis liberationem et Eleazaro, et septem fratribus obtulit. Verùm omnes constantissimè eadem respuerunt, in tormentis dicentes ad Dominum Deum: *Propter timorem tuum libenter hæc patior. Propter Dei leges hæc despicio, etc.*

Ut meliorem invenirent resurrectionem; eieim istorum septem fratrum, dum cruciabantur et trucidabantur, unus dixit ad regem Antiochum: *Tu quidem scelestissime, in præsentis vitæ nos perdis, sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit*; quod ipsum et alii fratres, saltem quoad sensum, dixerunt. Cætera, quæ afflictionibus sanctorum subjungit Apostolus, vix expositione indigent, et ideò illa transilimus.

Vers. 39: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt resurrectionem, v. 40, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur*; hoc est, non acceperunt perfectam et consummatam beatitudinem: nam hæc tantùm accipient, quando resuscitati ad immortalitatem corporibus, omnes sancti homines cum Christo regnabunt in cælis, siquidem ante illud tempus animæ solæ regnant et beate sunt, non homines, nisi synecdochicè; Apostolus autem loquitur de hominibus; ergo per repositionem videtur intelligenda perfectæ et consummatæ beatitudo. Hunc sensum tradunt SS. Chrysost. in jam citatum D. Pauli locum, et Aug., epist. 99 ad Evodium.

Idem etiã eruitur ex ultimâ parte ipsius constructionis, in quâ Paulus non dicit: *Ne sine nobis remunerarentur*, sed: *Ut non sine nobis consummarentur*, id est, consummatam ac totam, quæ promissa est, acciperent remunerationem. Præterea, quia paulò ante de quibusdam dicit: *Ut meliorem invenirent resurrectionem*, inde rursus satis patere videtur quòd agat de consummatâ beatitudine, quam post generalem resurrectionem accipient.

Dices: Apostolus dicit quòd Deus pro nobis aliquid melius providerit quàm pro sanctis veteris Testamenti; atqui, si per repositionem intelligatur perfectæ ac consummatæ beatitudo, Deus pro nobis nihil melius providit, siquidem nos et ipsi hæc simul in die extremi iudicii recipiemus; ergo, etc.—Resp.: Neg. min., et dico cum S. Chrysost. Apostolum loqui more humano, juxta quem censentur honoratiores qui expectantur quàm qui expectant, prout videmus fieri in conviviis; et ita quomodò melior est conditio nostra quàm antiquorum, quia, cum illi tantò ante laboraverint, tamen ad convivium regni cœlestis expectant nos, qui postremi venimus. Sic etiã S. P. Aug. intellexit,

lib. de Spir. et Litt., cap. 24, ita scribens: « Et ideò velut priores reperiuntur minores (id est, tempore posteriores) quia minùs dilati sunt (sicutin illo evangelico de denario per similitudinem dicitur, quem prius accipiunt qui posterius venerunt ad vineam.) Voluit autem ita loqui Apostolus, ut Hebræos suos magis animaret ad ferendum patienter dilationem præmii promissi; quasi dicat: Longè facilius est vobis habere patientiam quàm antiquis iustis. Nam illi multò diutius expectarunt, et adhuc expectant, donec vos siti parati; non autem è contra erunt vobis expectandi; sed simul atque tempus, quod jam propinquat, adveniet, unâ cum illis accumbetis in regno Dei.

QUESTIO II.

De quâ commotione cæli et terræ loquitur Apostolus ap. 12, v. 26.

Notandum 1° quòd Paulus capite jam citato in memoriam revocat, et Hebræis proponat duas insignes commotiones sive concussiones: unam minorem, quâ terra concussa fuit, dum lex lata est in monte Sinai; alteram majorem, quâ non solum terra, sed et cœlum commovendum est.

Notandum 2° quòd verba illa v. 26: *Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cœlum*, desumpta sint ex prophetiâ Aggæi, cap. 2, v. 8, ubi habetur: *Dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam, et movebo omnes gentes.* Hæc autem verba, prout apud Prophetam reperiuntur, propriè intelliguntur de primo Christi adventu, prout docet S. Hieron., in jam citatum Aggæi locum; D. Cyrillus, lib. 5 in Gen., et S. P. Aug., lib. 18 de Civ. Dei, cap. 35.

Notandum 3° quòd, licet apud Aggæum in textu Hebræico habeatur: *Adhuc unum modicum*, prout veritè S. Hieron., tamen Paulus hic rectè dixerit: *Adhuc semel*, quia vox Hebræa *achath* significat *unum, et etiam semel*. Quo posteriori modo verterunt septuaginta Interpretes, quos sequitur Apostolus. Sensus ergo Hebræici textus est: *Adhuc unum tempus, et quidem modicum restat, et commovebo, etc.*, qui in idem cum sensu Septuaginta recidit. Modicum autem illud tempus sunt omnes illi anni, qui à prophetiâ Aggæi usque ad Christi adventum effluxerunt; qui quamvis ascendant ultra quingentos, tamen dicuntur *modicum tempus*, quia prophetis lumine divino illustratis, et ad Deum Deique æternitatem elevatis, omne tempus illi comparatum breve videtur et exile. Vel etiã dicit potest quòd isti anni vocentur *modicum tempus* respectivè ad totum tempus quod ab Adamo usque ad prophetiam Aggæi efflaxerat; nam Aggæus tantùm incepit prophetare post captivitatem Babilonicam. His notatis,

Resp. et dico 1°: Varii interpretes cum S. Thomâ et Theophylacto istam cæli et terræ commotionem, de quâ hic loquitur Apostolus, ad secundum Christi adventum referunt, quando *cæli magno impetu transiit, terra autem et quæ in ipsi sunt opera exurentur*, 2

Petri 5, v. 10. Probat autem hæc suam resolutionem hoc modo: Apostolus factâ allusione ad vocem Domini in monte Sinai, quam tunc filii Israel audire recusarunt, illum hic inducit hoc modo de cælo loquentem: *Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cœlum*; atqui hæc intelligi non possunt de primo, sed de secundo Christi adventu; ergo, Prob. min.: Paulus hic loquitur de promissione Domini, quæ adhuc erat implenda, quando Epistolam hæc scripsit, dicens: *Adhuc semel*; atqui primus Domini adventus tunc erat transactus, et tantùm secundus expectabatur ut futurus; ergo, etc.

Dices: Prophetia Aggæi, ut omnes communiter admittunt, agit de primo Christi adventu; ergo dici non potest quòd Apostolus, qui eandem hic citat, loquitur de commotione cæli et terræ, quæ futura est tempore secundi adventus. — Resp. verba quidem illa Aggæi præcipuè agere de primo Christi adventu, ita tamen ut nihil in eis inveniat quod obset quominus extendatur ad omne tempus quod fluet usque ad consummationem sæculi, quod hic facit Apostolus; et sic prophetia illa initiativè impleta est in primo Christi adventu, et hoc principaliter ibi intendit Propheta; sed ultimatè et perfectè implebitur in secundo Christi adventu, quando veniet ad iudicium; tunc enim, ut canit Ecclesia, *cæli movendi sunt, et terra*; et hoc hic ad intentum erat Apostoli, qui sæpius in hæc Epistolâ Hebræis inculcat tremendum Christi iudicium, ut eos tum metu futuri supplicii, tum spe retributionis ad patientiam in adversis excitet. Ita nonnulli ex auctoribus qui hæc opinionem tuentur.

Dico 2°: Licet opinio jam relata sit satis probabilis, tamen plausibilior et verosimilior apparet sententiâ Fromondi et aliorum, qui dicunt quòd Apostolus agat de motione cæli et terræ, quæ fuit in primo Christi adventu. Ratio hujus est quòd propheta Aggæus satis apertè de primo adventu loqui videatur, et SS. Patres contra Judæos sic passim exponant. Unde S. Aug., lib. 18 de Civ. Dei, cap. 35, ita scribit: « Movit cœlum, angelorum et siderum testimonio, quando incarnatus est Christus. Movit terram ingenti miraculo, de ipso Virginis partu. Movit mare et aridam, cum et in insulis, et in orbe toto Christus annuntiavit. Ita moveri omnes gentes videmus ad fidem. » Hæc autem mundi commotio in primo Christi adventu et legis novæ promulgatione fuit mutatio dextere Excelsi, omnipotentis et me-

tuenti nimis. Unde hæc sunt satis magna divinæ et prodigiosæ potentie signa, ut terreatur Hebræi eum offendere, nec sit opus ad eos magis terrendos verba Apostoli contra mentem prophetæ Aggæi trahere ad cœli et terræ commotionem ac totius mundi innovationem, quæ fiet in secundo adventu. Ita Fromondus.

Ad fundamentum autem alterius opinionis ne grada est probatio minoris, et dicendum quòd Apostolus per *adhuc semel* nequaquam significat promissionem divinam, de quâ loquitur, adhuc fore implendam, quando Epistolam hæc scripsit, sed quòd tantùm designet veteris legis mobilitatem et abrogationem, ut alia lex immobilis subrogaretur. Hancque à Prophetâ insinuatam fuisse, ac proinde huc legi immobili incommutabiliter inhaerendum esse satis insinuat, dum ait: *Quod autem, adhuc semel, dicit, declarat mobilitatem translationem...*, ut maneat ea quæ sunt immobilia; hoc est, Deus per prophetam Aggæum declarat tabernaculi, altaris et omnium sacrorum illius temporis, ac proinde sacerdotii ac totius legis futuram aliquando translationem in alium statum: nam particula *adhuc* significat res illas esse mobiles et aliquando movendas; qui enim dicit: *Ego commovi terram*, quando legem veterem in monte Sinai dabit, sed adhuc semel movebo, satis indicat se aliam legem novam cum illâ novâ terræ commotione velè hominibus dare; ut nempe permanent ea quæ ad novum Testamentum pertinent, et non amplius in alia sacra, ac aliam legem transferantur; hoc enim insinuat particula *semel* apud Prophetam, quàm hic urget Apostolus, siquidem significat quòd non pluries quam semel, ac proinde post legem novam, quæ secunda est, non expectandam esse aliam, seu tertiam.

Cum igitur Apostolus præfatam Aggæi vaticinium adducat ut probet legem veterem abrogatam esse, etique successisse legem novam, probabilis nobis videtur quòd loquitur de commotione cæli et terræ, quæ facta est in primo Christi adventu, non autem de eâ quæ futura est in secundo: nam si de hæc loqueretur, intantum suum non satis effecit probare posset.

Cap. 13 Apostolus tradit varia moralia præcepta et consilia, quibus fideles Judæos instruit et confirmat in christiã disciplinâ. Hæc autem omnia non continent particularem difficultatem. Itaque sit Dilucidationis in D. Pauli Epistolâ finis.